

(Türk Tıp Tarihinin En Uzun Süreli Bilimsel Yayını)

**CERİDE-İ TIBBİYE-İ ASKERİYE'DEN
GÜLHANE TIP DERGİSİ'NE
(1872-2017)**

Tarihçe / Dizin

Dr. Hakan BACANLI

Dr. Efdal AS

SUNUŞ

Tıp tarihi insanlık tarihi ile başlayan bir bilimdir. İlk insanların var oluşuyla birlikte ortaya çıkan sağlık sorunlarını çözümllemek için birtakım arayışlar da başlamış, bu husus zamanla hastalıklarla mücadele konusuyla ilgilenen uzman kişilerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Hangi devirde, hangi coğrafyada olursa olsun hekimleri ve sağlık insanlarını görmek mümkündür.

Tıp alanındaki bu büyük geçmişi ve mirası bilmek; sağlık meslek mensupları için, bulundukları halin insanlık medeniyetindeki yerini öğrenmelerine, geçmiş örneklerden faydalanarak ders çıkarmalarına, tıp bilimine farklı göz ve anlayışlarla bakabilmelerine imkân tanır. Bu açıdan bakıldığında tıp tarihi sağlık camiasının adeta belleği gibidir.

27 Mart 2015 tarih ve 6639 sayılı Kanun’la kurulan Sağlık Bilimleri Üniversitesi, hem sivil hem askeri tıp tarihi müesseselerini bünyesinde birleştirmesi açısından şimdiden Türk tıp tarihinde kendisine çok önemli bir yer edinmiştir.

Aynı Kanun’la Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane adıyla hizmet vermek üzere inşa edilen ve Marmara Üniversitesi adına tahsisli olan Haydarpaşa Kampüsü, Sağlık Bilimleri Üniversitesine tahsis edilmiştir. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında Gülhane Tıp Akademisi (GATA), 669 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Üniversitemize devredilmiştir. Gülhane Tıp Fakültesi, Gülhane Diş Fakültesi, Gülhane Hemşirelik Fakültesi, Gülhane Sağlık Meslek Yüksekokulu, Gülhane Sağlık Bilimleri Enstitüsü ve Gülhane Savunma Sağlık Bilimleri Enstitüsü ile eğitim faaliyetlerine ara verilmeden ve aksatılmadan devam edilmektedir.

Bünyesinde önemli tıp müesseselerini barındıran, geçmiş ile gelecek arasında köprü olma misyonuyla çalışan Sağlık Bilimleri Üniversitesi, köklü geçmişini ortaya koyacak çalışmalar yapmaya ve bu alanda yayınlar çıkarmaya da önem vermektedir. Elinizdeki bu eser bu düşünce ve anlayışın bir ürünüdür.

“(Türk Tıp Tarihinin En Uzun Süreli Bilimsel Yayını) Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye’den Gülhane Tıp Dergisi’ne (1872-2017)” adlı bu eser, günümüzde de yayın hayatına devam eden, Türk tıp tarihi açısından çok önemli olan bir süreli yayının hem tarihini hem de indeksini içermektedir.

Söz konusu yayının, tıp tarihimizin köklü geçmişini bir kez daha ortaya koyması yanında, ileriki yıllarda bu alanda çalışma yapacak bilim insanlarına da fayda sağlayacağını değerlendirmekteyim. Eseri yayına hazırlayan Dr.Hakan Bacanlı ve Dr.Efdal As’a çalışmalarından dolayı teşekkür ederim.

Prof. Dr. Cevdet ERDÖL

Rektör

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl birçok farklı alanda olduğu gibi yayın hayatımızda, özellikle de askeri yayın hayatımızda ilklerin yaşandığı bir yüzyıl, bir dönüm noktası olmuştur. Günümüzde askeri tarih yazıcılığının önemli kaynakları arasında yer almakta olan -bazıları farklı isimler altında bugün hala yayınlanmaya devam eden- bazı askeri süreli yayınlar bu yüzyılda çıkarılmaya başlanmıştır.

“Vakayî-i Tıbbiye” ismiyle ilk Türkçe tıp süreli yayını 1849 yılında yayın hayatına başlamıştır.

Osmanlı Devleti’nin askeri konularda bilgi veren ilk resmi askeri gazetesi “Ceride-i Askeriye” 1864 yılında yayın hayatına başlamıştır.

“Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye” isimli tıp dergisi 1872’de yayınlanmaya başlanmıştır. Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye; “Askerî Tıp Mecmuası”, “Askerî Sıhhiye Mecmuası”, “Askerî Sıhhiye Dergisi”, “Gülhane Tıp Bülteni”, “Gülhane Askeri Tıp Akademisi Bülteni” ve “Gülhane Tıp Dergisi” isimleriyle yayın hayatına devam etmiştir.

“Mecmua-i Fünun-ı Askeriye” isimli dergi 1882 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Mecmua-i Fünun-ı Askeriye; “Mecmua-i Askeriye”, “Askeri Mecmua”, “Ordu Dergisi”, “Silahlı Kuvvetler Dergisi” isimleriyle, aralıklarla da olsa, yayın hayatına devam etmiştir.

Osmanlı donanmasına ve denizciliğine ait bilgiler içeren “Mecmua-i Fünun-ı Bahriye” ise 1889 yılında yayınlanmaya başlamıştır. “Risale-i Mevkute-i Bahriye”, “Deniz Mecmuası”, “Donanma Dergisi” ve “Deniz Kuvvetleri Dergisi” isimleriyle yayın hayatına devam etmiştir.¹

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da askeri süreli yayınlara önem verilmiştir. “Askeri Hava Mecmuası” 1924 yılından itibaren yayınlanmaya başlanmıştır. Dergi, “Askeri Hava Dergisi”, “Hava Dergisi” ve “Hava Kuvvetleri Dergisi” isimleriyle yayın hayatını sürdürmüştür.²

1925 yılında ise askeri sınıflara ait “Süvari Mecmuası”³, “Topçu Mecmuası”⁴ ve “Piyade Mecmuası”⁵ yayın hayatına başlamıştır.

İsimleri ve yayınlanmaya başladıkları tarihler verilen bu süreli yayınlara günümüze kadar gelen zaman zarfında birçok askeri süreli yayın daha eklenmiş olmasına karşın bu dergiler, gerek kendi alanlarında öncü olmaları ve alanlarıyla ilgili kaynak teşkil etmeleri gerekse dönemleriyle ilgili verdikleri bilgilerle birçok disipline önemli kaynak teşkil ediyor olmaları açısından Türk basın yayın tarihinde kendilerine özgü kıymetli bir yere sahiptirler.

¹ Hüseyin Yıldırım; **Risale-i Mevkute-i Bahriye, Deniz Mecmuası, Donanma Dergisi, Deniz Kuvvetleri Dergisi Makaleler Listesi**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargah Basımevi, Ankara 1994, s. 17-21.

² Efdal As, Hakan Bacanlı, **Askeri Hava Mecmuası’ndan Hava Kuvvetleri Dergisi’ne (1338/1922-2012) Tarihçe/Dizin**, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara 2014.

³ Efdal As, Hakan Bacanlı, “Askeri Tarih Araştırmaları İçin Kaynaklar-I: Süvari Mecmuası”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 20, Ağustos 2012.

⁴ Efdal As, Hakan Bacanlı, “Askeri Tarih Araştırmaları İçin Kaynaklar-II: Topçu Mecmuası”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 22, Aralık 2013.

⁵ Efdal As, Hakan Bacanlı, “Askeri Tarih Araştırmaları İçin Kaynaklar-III: Piyade Mecmuası”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 24, Aralık 2014.

Ancak bu süreli yayınlardan maalesef gerektiği kadar yararlanamamış olduğumuz da bir gerçektir. Askeri tarih veya harp tarihi çalışanlar Mecmua-i Fünun-ı Askeriye, Mecmua-i Askeriye, Askeri Mecmua, Ordu Dergisi, Süvari Mecmuası, Topçu Mecmuası, Piyade Mecmuası'ndan; denizcilik tarihi konularında çalışanlar Risale-i Mevkute-i Bahriye, Deniz Mecmuası ve Donanma Dergisi'nden; havacılık tarihi konularında çalışanlar Askeri Hava Dergisi ve Hava Dergisi'nden; tıp tarihi çalışanlar da Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye, Askerî Tıp Mecmuası, Askerî Sıhhiye Mecmuası ve Askerî Sıhhiye Dergisi gibi önemli dergilerden yeteri kadar yararlanmamışlardır. Hatta bu alanlarda çalışanların bir kısmının Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye, Mecmua-i Fünun-ı Askeriye, Risale-i Mevkute-i Bahriye gibi süreli yayınlardan maalesef haberleri dahi olmamıştır.

Bu eksiklik tarafımızca hissedilmiş ve bu konularda çalışmalara başlanmıştır. Bu yayına kadar geçen sürede Askeri Hava Mecmuası, Süvari Mecmuası, Topçu Mecmuası ve Piyade Mecmuası'yla ilgili çalışmalar tamamlanmıştır. Bu yayınlarla ilgili olarak ülkemiz kütüphanelerinden, çeşitli koleksiyonlardan ve sahaflardan temin edilen nüshalarla bu yayınların hem tarihçeleri yazılmış, hem de makale ve yazar dizinleri çıkarılarak bilim âleminin hizmetine sunulmuştur.

Bu çalışmaların devamı kapsamında sadece askeri tıp tarihimizle değil, aynı zamanda genel tıp tarihimizle ilgili çok önemli bir yayın olan ve ülkemiz tarihinin en uzun süreli bilimsel yayını olma özelliğine sahip olan Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye dergisinin de incelenmesi gereği duyulmuş ve yapılan çalışmalar sonucu halihazırda bu yayının da incelenmesi tamamlanmıştır.

Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye'den günümüze kadar uzanan 146 yıllık süreci dergi sayılarından takip etmeye çalışmak uzun ve yorucu bir çalışmayı gerektirmiştir. Bu çalışma kapsamında 306 adedi Arap harfli (Osmanlıca) ve 327 adedi de Latin harfli olmak üzere toplam 633 adet dergi incelenmiştir.

306 adet Osmanlıca derginin kapak, içindekiler, yayın kuralları, yayın heyeti, basım yeri, matbaası vb. bilgileri sayı sayı Latin harflerine çevrilmiştir. Ardından bu bilgiler tablolar veya metinler haline getirilerek anlamlı ve kullanılabilir formata sokulmaya çalışılmıştır. Latin harfli dergiler de benzer unsurlar dahilinde incelenmiş ve bunlar da tablolar ve metinler haline getirilmiştir.

Gerek bu çalışma kapsamında ve gerekse daha önce askeri süreli yayınlarla ilgili yapılan çalışmalar kapsamında bizleri en çok zorlayan husus, bu süreli yayınların hiçbir kütüphanemizde tam veya tama yakın koleksiyonlarının bulunmayışı olmuştur. Bu çalışma kapsamında incelenen 633 adet derginin sayıları birçok farklı kütüphane, koleksiyon, arşiv ve sahaflardan temin edilmiştir.

Burada dikkati çeken önemli bir nokta da, bu süreli yayınların askeri kaynaklı olmalarına rağmen sayılarının büyük kısmının askeri kütüphanelerde değil de sivil kaynaklarda ve kütüphanelerde bulunuyor olmasıdır. Örnek vermek gerekirse bu çalışma kapsamında incelenen Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye'nin Gülhane Askeri Tıp Akademisi kütüphanesinde, tıp tarihi müzesi ve kütüphanesinde hiçbir sayısı bulunmamaktadır. Bu kaynaklardan sadece 1956 sonrası sayılar incelenirken yararlanılabilmektedir. 1872'den 1956'ya kadar olan dönemle ilgili dergiler sivil kütüphane, koleksiyon ve sahaflardan temin edilmiştir. Aynı durum daha önce incelenmiş olan dergiler için de geçerlidir.

1928 yılı öncesi Osmanlıca olan nüshaların çevrilmesi süreci de zorlu olmuştur. Bu zorluğu doğuran nedenlerin başında Osmanlıca tıbbi kavramların tam olarak nasıl çevrileceğiyle ilgili yararlanılabilecek geniş kapsamlı kaynak yokluğu gelmektedir. Anlam karışıklıklarına yol açmamak, okunmasında ve anlamlandırılmasında güçlük çekilen kelimeler için tıp terimleri sözlükleri kullanılmış, daha önce ilgili konularda yazılmış eser varsa bunlar vasıtasıyla kontrolü yapılmaya çalışılmıştır. Ancak yine de konunun uzmanlarınca transkripsiyonla ilgili hataların, yanlış yazılmış harflerin veya kelimelerin bulunabilmesi de pekâlâ mümkündür. Yine karşılaşılan önemli bir sorun Osmanlıca olan nüshalarda, yabancı kaynaklardan yapılmış çevirilerin ve yabancı makale yazarlarının okunmasında yaşanmıştır. Yabancı isimler çoğu zaman doğrudan okunduğu gibi verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın metoduna gelince; öncelikle kısaca Osmanlı tıp eğitimindeki değişim sürecinden bahsedilmiş, ardından dergilerin incelenmesine geçilmiştir. Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye'den Gülhane Tıp Dergisi'ne kadar olan süreç iki ayrı bölüm halinde işlenmiştir. Birinci bölüm 1872-1957 yılları arasını kapsamaktadır. Bu zaman dilimi içinde süreli yayının dört ayrı evresi, Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye, Askerî Tıp Mecmuası, Askerî Sıhhiye Mecmuası ve Askerî Sıhhiye Dergisi dönemleri incelenmiştir. Öncelikle bu yayınlar hakkında, bu yayınların sayılarının incelenmesi sürecinde elde edilen bilgiler kısa bir tarihçe şeklinde verilmiştir. Ardından yayınlara ait sayıların tamamını gösterir bir tablo yapılmıştır. Bu tabloyu müteakip diğer bir tablo olan makaleler dizinine geçilmektedir. Makaleler dizini tablosunda ilgili yayınların bulunabilen sayılarında yer alan makaleler, kronolojik olarak satırlar halinde verilmiştir. Her bir makalenin, yayınlandığı dergiyi, yayın yılını, cildini, sayısını, yazar(lar)ını bu tablo vasıtasıyla öğrenebilmek mümkündür.

İkinci bölüm 1956-2017 yılları arası dönemi kapsamaktadır. Bu bölümde “Gülhane Tıp Bülteni”, “Gülhane Askeri Tıp Akademisi Bülteni” ve “Gülhane Tıp Dergisi” incelenmiştir. Bu bölümde birinci bölümden farklı olarak bu yayınlar hakkındaki bilgiler ayrı ayrı verilmemiştir. Bunun yerine bu yayınlar; ‘dergi isimlerinde yapılan değişiklikler’, ‘dergilerin yayın sıklığı’, ‘ISSN ve e-ISSN numaraları’, ‘derginin tarandığı veri tabanları’, ‘derginin hakemli dergi statüsüne kavuşması’, ‘dergilerin basıldığı matbaalar’, ‘dergi yayın sorumluları ve heyetleri’, ‘dergilerin yayın kuralları’ başlıkları altında bir bütün olarak değerlendirilmişlerdir. Bu yöntemin seçilmesindeki neden 1956 sonrası dergilerdeki sürekliliğin ve değişimin takip edilebilmesindeki kolaylıktır. Yayınlarla ilgili bu bilgiler verildikten sonra yayınlara ait sayıların tamamını gösterir tablo verilmiştir. Makaleler dizini tablosunda, birinci bölümde olduğu gibi, ilgili yayınların bulunabilen sayılarında yer alan makaleler, kronolojik olarak satırlar halinde verilmiştir. Her bir makalenin, yayınlandığı dergiyi, yayın yılını, cildini, sayısını, yazar(lar)ını bu tablo vasıtasıyla öğrenebilmek mümkündür. İkinci bölümde birinci bölümden farklı olarak bir de yazarlar dizini eklenmiştir. Böylece 1956 sonrası dergilerdeki makaleleri yazarları vasıtasıyla da tarayabilmek mümkün olabilmıştır. Birinci bölümde verilen dergilerde yazarlar dizini yapılmamasının temel nedeni, yazarlarla ilgili ortaya çıkabilecek karışıklıklardan kaçınabilmektir. 1934 yılında çıkan Soyadı Kanunu’ndan önce yazar isimlerinin bazen unvanlarıyla, bazen lakaplarıyla, bazen iki isimli olarak yazılması gibi farklı uygulamalara tesadüf edilmiştir. Ayrıca aynı ismi taşıyan ve bu dergilerde yazı yazmış farklı kişiler de olabileceği düşünülmüştür. Bu durum Soyadı Kanunu çıktıktan sonra bir müddet daha devam etmiştir. 1930’ların sonlarına gelindiği halde zaman zaman soyadı almış olduğu halde yazılarında soyadı kullanmayanlara da rastlanılmıştır. Dizin oluştururken isme göre bir tasnif yapabilmek de, sayılan nedenlerden dolayı mümkün olamamıştır.

Bu çalışmanın tıp bilimi ve tıp tarihi çalışmalarına bir nebze de olsa katkı sağlayabileceği düşüncesinden hareketle, bundan sonraki süreçte bilim insanlarının bu dergilerde yer alan yazılardan faydalanarak yeni çalışmalar yapmaları, Osmanlıca olan sayıların ileride tamamının Latin harflerine çevriminin sağlanması ve hatta gerek Sağlık Bilimleri Üniversitesince ve gerekse diğer Tıp Fakültelerince bu ve buna benzer yayınların elektronik ortamda dahi olsa bir araya getirilerek toplu bir koleksiyonunun oluşturulabilmesi en büyük temennimizdir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	1
İçindekiler	5
Kısaltmalar	7
Giriş	9
Tıbhane-i Amire	11
Mektebi Tıbbiye-i Adliye-i Şahane (Galatasaray Tıbbiyesi)	12
Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye - Sivil Tıp Eğitimi ve Tıp Eğitiminin Türkçeleşmesi	13
Demirkapı Tıbbiyesi Dönemi	15
Haydarpaşa Tıbbiyesi	16
Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesi	17
Gülhane Askeri Tıp Akademisine Bağlı Yükseköğretim Birimlerinin Sağlık Bilimleri Üniversitesine Devri	19
Askeri Tıp Süreli Yayınlarının Başlaması	21
Vakayi-i Tıbbiye	23
1'inci Bölüm (1872-1957)	27
Cerîde-i Tıbbiye-i Askeriye	29
Askerî Tıp Mecmuası	30
Askerî Sıhhiye Mecmuası	31
Askerî Sıhhiye Dergisi	34
Dergi Sayıları Tablosu	37
Makaleler Dizini	49
2'inci Bölüm (1956-2017)	185
"Gülhane Tıp Bülteni", "Gülhane Askeri Tıp Akademisi Bülteni" ve "Gülhane Tıp Dergisi"ne Ait Yayın Bilgileri	187
Dergi İsimlerinde Yapılan Değişiklikler	187
Dergilerin Yayın Sıklığı	187
ISSN ve e-ISSN Numaraları	188
Derginin Tarandığı Veri Tabanları	189
Derginin "Hakemli Dergi" Statüsüne Kavuşması	189
Dergilerin Basıldığı Matbaalar	190
Dergi Yayın Sorumluları ve Heyetleri	191
Dergilerin Yayın Kuralları	208
Dergi Sayıları Tablosu	241
Makaleler Dizini	247
Yazarlar Dizini	497
Kaynakça	555

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ASM	: Askeri Sıhhiye Mecmuası
ASD	: Askeri Sıhhiye Dergisi
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı
ATM	: Askerî Tıp Mecmuası
Bşk.	: Başkanlığı
C.	: Cilt
CSA	: Ceride-i Sıhhiye-i Askeriye
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
Fih.	: Fihrist
GATA	: Gülhane Askeri Tıp Akademisi
GATAB	: Gülhane Askeri Tıp Akademisi Bülteni
GATF	: Gülhane Askeri Tıp Akademisi
GTB	: Gülhane Tıp Bülteni
GTD	: Gülhane Tıp Dergisi
Haz.	: Hazırlayan
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBÜ	: Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Tbp.	: Tabip
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Osmanlı Devleti kurulduğu alan itibariyle Anadolu Selçuklu coğrafyası dahilinde bulunmaktadır. Ancak yeni kurulan devlet, askerî teşkilattan idari teşkilata, eğitimden sağlığa kadar birçok alanda kendinden önceki Selçuklu sisteminde etkilenmiş olmakla birlikte aynı zamanda diğer Türk-İslam devletlerinden ve de Bizans ekolünden de etkilenmiştir.

Konumuzun esasını teşkil eden Osmanlı tıbbı ve sağlık sisteminde de uzun süre özellikle Selçuklu etkisi kendisini hissettirmiştir. Darüşşifalar ve Türk-İslam geleneğine göre yetişmiş hekimler Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde de halka ve orduya sağlık hizmeti vermeye devam etmişlerdir. Ancak Osmanlı Devleti zamanla, birçok alanda yapmış olduğu gibi, sağlık alanında da kendisine özgü birtakım örnekler göstermesini de bilmiş ve çağdaşı olan devletlerin birçoğunda olmayan veya onlardan daha üstün sağlık ve eğitim kurumları tesis etmiştir.

Yıldırım Beyazıt (1389-1402)'ın Bursa'da yaptırdığı külliye'nin bir parçası olarak inşa edilen ve Osmanlıların Anadolu'da yaptırdıkları ilk hastane özelliğini taşıyan Bursa Yıldırım Darüşşifası ile başlayan süreç yükselme döneminde de devam etmiştir. XV. yüzyılda, Sultan II. Murat devrinde yaptırılan Edirne Cüzamhanesi, Avrupa'nın ilk cüzamhanesini özelliğini taşımaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in 1453'de İstanbul'u fethettikten sonra yapımını emrettiği külliye'nin içerisinde yer alan Fatih Darüşşifası bu yüzyılda Avrupa'nın en büyük hastanesi durumundadır. Edirne'de II. Beyazid tarafından yaptırılan Darüşşifa'da akıl hastalıkları müzikle tedavi edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde Osmanlılar kadar diğer Anadolu beyleri de Anadolu'da sağlık kuruluşları yapmışlardır. Bunlar arasında Saruhanoğulları'nın yaptırdıkları Manisa Körhanesi ile Dulkadiroğulları'nın yaptırdığı Kayseri Cüzamhanesi sayılabilir.¹

On altıncı yüzyıl, Osmanlı Türklerinin hemen her alanda ilerlediği bir yüzyıl olmuştur. Bu dönemde, 1514'te I. Sultan Selim tarafından yaptırılan Karacaahmet Cüzamhanesi, cüzamlıların ve bulaşıcı hastalığa yakalananların tedavisine ayrılmıştır. Hafsa Sultan Bimarhanesi, Haseki Darüşşifası, Süleymaniye Darüşşifası, Toptaşı veya Atıkvalide Bimarhanesi gibi sağlık tesisleri yine bu yüzyılda inşa edilmiştir. On yedinci yüzyılda ise Osmanlı Türk tıbbı üzerinde batının ilk etkileri görülmeye başlanmıştır. Latince bilen hekimler, batı tıbbından yaptıkları çevirilerle batın tıbbi bilgilerini ülkemize aktarmaya çalışmışlardır. Bu yüzyılda kurulan bir tıp kuruluşu, Sultan I. Ahmed tarafından yaptırılan külliye'nin bir parçası olan İstanbul'daki Sultanahmet Darüşşifasıdır. On yedinci yüzyıl sonlarında başlayan gerileme dönemiyle birlikte devletin ekonomik kaynakları de gerilemiş ve on sekizinci yüzyılda ekonomik yetersizlikler nedeniyle sağlık alanında yeni bir kuruluş yapımı yoluna gidilmemiştir.²

¹ Ayşegül Demirhan Erdemir, **Tıp Tarihi**, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul 2014, s.113- 114.

² Erdemir, **a.g.e.**, s.117-120.

Avrupa’da başlayan Rönesans ve Reform hareketleri sonrası gelişen araştırma ve buluşların yeterince takip edilememesi, uzun süreli savaşlar, iç karışıklıklar, ekonomik sıkıntılar devletin hemen her unsurunu olumsuz etkilemiştir. Eğitim kurumlarının da kalitesi zamanla düşmüş, varolan eğitim kurumları da kendisini yenileyebilecek, araştırmaya, incelemeye yönelik personel yetiştirebilecek müesseseler olma vasıflarını yitirmişlerdir. Ayrıca sadece nitelik yönünden değil nicelik yönünden de sıkıntılar yaşanmış, yetişen ve mezun olan personel mevcudu devletin ilgili alanlarda ihtiyacı olan sayıları karşılayamamıştır. Bu durum sağlık eğitimi ve sağlık hizmetleri için de geçerlidir. Hem sağlık kurumları çağın gerisinde kalmış hem de yetişen sağlık personeli miktarı, özellikle uzun süren ve peşpeşe açılan savaşların ve de salgın hastalıkların etkisiyle, ülkenin ihtiyacı karşılayabilmekten çok uzak kalmıştır.

Bu durum karşısında çözüm olarak yabancı ülkelerden hekimler getirilmesine başlanmıştır. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek padişahların kişisel gayreti ve gerekse bazı devlet adamlarının çalışmaları sonucu tıp alanında bazı gelişmeler yaşanmış olmakla birlikte, özellikle eğitim ve sağlık gibi alanlarda yapılan yatırımlar daha fazla zaman ve para gerektirdiğinden, bu alanlarda dönüşüm sayılabilecek bir süreç yaşanmamıştır.

On dokuzuncu yüzyıla girildiğinde, gerek ordunun gerekse halkın karşı karşıya oldukları sağlık sorunları kangren halini almıştır. Bu yüzyılda öncekilere oranla daha temele inen, daha gerçekçi ve etkileri daha uzun süreli görülebilecek birtakım çalışmaların yapıldığını söylemek mümkündür. Bu yüzyılda yeni tıp okulları açılıp tıp eğitimi ilerletilmeye çalışılmış, bu okullara zamanla önemli yabancı bilim adamları da getirtilerek eğitimin kalitesinin artması sağlanmış, aynı zamanda Avrupa’ya tıp eğitimi almak üzere öğrenciler gönderilmiş, ülkemizdeki tıbbiyelerden yetişen öğrencilerden Avrupa’ya ihtisasa gönderilenler olmuş, yeni sivil/askeri hastaneler inşa edilmiştir. Bunların yanında tıp eğitiminin Türkçeleştirilmesi gibi radikal sayılabilecek uygulamalar da yapılmış, ayrıca tıp alanında kitap ve süreli yayınlarda çıkarılarak tıp yayınları basımı konusunda da ilerleme sağlanmıştır.

Bu çalışmanın esasını on dokuzuncu yüzyılda yayınlanmaya başlanan, farklı isimler altında olsa da, günümüze kadar yayınlanmaya devam edilen Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye oluştursa da, konuya giriş olması açısından öncelikle on dokuzuncu yüzyılda tıp eğitimi alanında yapılanlar özet olarak verilmiştir.

TIBHANE-İ AMİRE:

III. Selim'in (1789-1807) orduyu modernize etme çabaları dahilinde ilk defa asker hastaneleri de kurulmaya başlandı ve bu dönemde 1794 yılında Zeytinburnu, 1799 yılında Asakir-i Mansure veya Selimiye, 1799 yılında Levent Çiftliği Asker Hastaneleri kuruldu. III. Selim'in donanmayı modernleştirme gayretleri kapsamında İstanbul Kasımpaşa'da Tersane-i Âmire'de donanmaya hekim ve cerrah yetiştirmek üzere bir Tıbbiye kurulması düşünüldü ve Tersane Tıbbiyesi, Tersane-i Amire'de “Aynalı Kavak Sarayı” yakınında inşa edilerek 1806'da öğrenime başladı. Bu Tıbbiye, III. Selim'in tahttan indirilmesine neden olan 25 Mayıs 1807 Kabakçı isyanından sonra da faaliyetine devam etti. Binanın Temmuz 1822'de tamamen yanması üzerine okulun çalışmaları sona erdi.³ III. Selim zamanında ayrıca 1805 yılında Kuruçeşme'deki Rum okulları içinde bir Rum üniversitesi ve tıbbiyesi açılmasına da müsaade edilmişti. Ancak bu okul da uzun ömürlü olamadı ve bir süre sonra kapandı.⁴

III. Selim ülkenin hekim ve cerrah ihtiyacını karşılayabilmek için “tıbhâne” adıyla yeni ve modern bir tıp okulu ve hastanenin açılması gerektiği düşüncesindeydi. Fakat tahttan indirilerek yerine IV. Mustafa'nın getirilmesiyle ve Hekimbaşı olan Mustafa Behçet Efendi'nin de değiştirilmesiyle bu düşünce gerçekleştirilemedi. III. Selim devrinde, dışarıdan tabip getirilmesinin uygun olmadığı, tıp ilminin bizzat yerinde öğrenilmesi, pratik yapma imkanının sağlanması, bunun için de hastane ve “tabip talimhaneleri” açılması, bilgili ve becerikli kişilerin çoğaltılarak orduya ve halka faydalı olunması ilke olarak benimsenmişse de uygulamada başarı sağlanamadı.⁵

Sultan II. Mahmud döneminde, Osmanlı Devleti'nin en önemli askeri birliği olan Yeniçeri Askeri teşkilatının disiplininin bozulması, devlete devamlı sorunlar çıkaran ve yeniliklere karşı gelen bir güç haline gelmesi gibi nedenlerle 17 Haziran 1826 tarihinde kaldırılıp yerine “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” adı ile yeni bir ordu kurulduğunun ilan edilmesi sonrası, bu yeni ordu askerlerinin sağlık problemleriyle ilgilenilebilmesi için de tedbirler düşünölmeye başlandı. Sultan II. Mahmud'un bu konudaki direktifi üzerine, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi tarafından hazırlanan raporda, iyi hekimlere ihtiyaç olduğu, iyi hekimlerin yetiştirilmesi için de iyi bir tıp eğitimi verecek okula ihtiyaç olduğu belirtilmekteydi. Öneride ayrıca tıbbın yeni gelişmelerini takip edebilmek için yabancı dil bilmenin gerekliliği üzerinde durulmuş, tıp ve cerrahlık derslerinin Türkçe ve Fransızca olması istenmişti. Hekimbaşının görüşleri Sultan II. Mahmud tarafından da uygun bulununca, bir tıp okulu açılması için gerekli çalışmalara başlandı.⁶

³ Hürriyet Kurt, **Gülhane Askeri Tıp Akademisinin Kuruluşu ve Gelişimi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.16-17.

⁴ Ayten Altıntaş, “14 Mart Tıp Bayramı ve Çağdaş Tıp Eğitiminin Başlangıcı”, **SB Diyalog**, Sayı: 20, Mart 2006, s.6.

⁵ Kurt, **a.g.e.**, s. 16, 18.

⁶ Ayten Altıntaş, “Tıbhane-i Amire'nin Kuruluşu (14 Mart 1827)”, **Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları** (Ed. Prof. Dr. Hüsrev Hatemi, Prof. Dr. Ayten Altıntaş), CSA Global Publishing, İstanbul 2006, s.57-58.

Yeni tıp okulu “Tıbhane-i Amire” 14 Mart 1827’de Şehzadebaşındaki Acemi Oğlanlar Kışlası yanındaki Tulumbacıbaşı Konağı’nda açıldı.⁷

Tıbhane-i Amire’deki tıp eğitimi dört sınıf olarak planlandı. Okulun önce bir hazırlık sınıfı niteliğindeki 4’üncü sınıfı (şimdiki 1’nci sınıf) açıldı. “Bu sınıfa Asakir-i Mansure Ordusu mensuplarının çocuklarından ve dışarıdan yaşları ve fiziki görünümleri uygun, çalışkan 40 kadar öğrenci seçildi. Yabancı dilde öğretim yapılan Tıbhane okulunu bitirenler 4 yıllık öğrenim sonunda tabip muavini olarak mezun oldular.”⁸

Tıphanenin yanında bir de cerrahhane kuruldu. Mustafa Behçet Efendi’nin önerileri ile 27 Aralık 1832’de Topkapı Sarayı’na ait Değirmenkapı’da yeni bir cerrahhane açıldı. Viyana ve Paris Tıp Fakülteleri’nden yararlanılarak kurulan cerrahhaneye müdür olarak Sade de Colere görevlendirildi. Cerrahhanede, eğitim dili Türkçe, eğitim süresi de 3 yıl olarak belirlenmişti.⁹

1836’da, 139 öğrencisi ile Tıphane ve 107 öğrencisi ile Cerrahhane “Mekteb-i Tıbbiye” adı ile birleştirildi. Okul, Sarayburnu’nda renginden dolayı Kırmızı Kışla veya Otlukçu Kışlası denilen binaya taşındı. Aynı çatı altında olmalarına rağmen Tıbbiye Fransızca, Cerrahhane’de Türkçe olarak öğretim yapmaya devam etti.¹⁰

MEKTEBİ TIBBİYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE (GALATASARAY TIBBİYESİ)

Sarayburnu’ndaki Cerrahhane binası da Tıbhane-i Amire’nin kadrolarına ve çalışmalarına yeterli olmayınca yeni bina arayışları başladı. Hekimbaşı Ahmed Necib Efendi’nin, Galatasaray’daki “Enderun Ağaları Okulu” binasının tıp okulu olarak düzenlenmesi teklifi kabul edildi ve Ekim 1838’de tıp eğitimi bu binada başladı. Bu binada yapılan eğitim 1839 yılından itibaren yeniden düzenlendi. Yeni okul 1839 yılında, “Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane” adıyla öğretime başladı.¹¹ Mektebin yeni baştan açılışında bizzat Sultan II. Mahmut bir konuşma yaptı. Bu açılışta Sultan Mahmut özet olarak şunları söylemiştir:

“... Burada Tıp bilimini Fransızca olarak okuyacaksınız. Şimdilik bir çok eksikleriniz ve zorluklarınız varsa da onların da kısa zamanda giderileceğini umar ve dilerim. Bizler bir taraftan bilgili hekimler yetiştirip orduda ve ülke içinde gerekli görevlerde kullanırken bir taraftan da Tıp dilini Türkçeleştirmede ve gerekli kitapları kendi dilimizde yazmağa gayret etmeliyiz. Hekim olarak yabancı ülkelere ne idüğü belirsiz bir takım kişilerin yurda gelmesinden ve buraya sokulmasından hoşnut ve razı değiliz.”¹²

⁷ Erdemir, a.g.e., s.130.

⁸ Adnan Ataç, **Gülhane Askeri Tıp Akademisinin Kuruluşu**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, s.6-7.

⁹ Ataç, a.g.e., s.8.

¹⁰ Ataç, a.g.e., s.8.

¹¹ Ayten Altıntaş, “Galatasaray’daki Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası”, **Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları** (Ed. Prof. Dr. Hüsrev Hatemi, Prof. Dr. Ayten Altıntaş), CSA Global Publishing, İstanbul 2006, s.78.

¹² Erdemir, a.g.e., s.131.

Viyana'dan arkadaşları Dr. Neuner ve Ecz. Hoffman ile birlikte Aralık 1838'de, saray hekimi olarak getirtilen Dr. Karl Ambros Bernard (1808-1844), Mart 1840'dan sonra Galatasaray'daki bu tıp okulunda aktif görev aldı ve yaptığı yeni düzenlemeler ile Türk tıbbının ve eğitiminin gelişmesine katkıda bulundu.¹³

Mektebi Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de öğretim dili Fransızca idi. 1846 yılında Fransızcanın yanında Türkçe öğretime de önem verilmesi kararlaştırıldı. Bu amaçla idadi sınıfları öncesi bir ihtiyat sınıfı açıldı. Okulun ilk mezunlarını verdiği 1842-1843 yılında tıp eğitimi üç yıl hazırlık dört yıl da tıp ve cerrahi dersleri olmak üzere toplam yedi sene idi. Eğitim süresi 1846'da dört yıl idadi, altı yıl tıp bölümü olarak toplam on yıla çıkarıldı. Bu süre 1847 yılında idadi öncesi bir yıl ihtiyat sınıfının eklenmesiyle on bir yıla çıkarıldı.¹⁴

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra halk arasında eşitlik ilkeleri kabul edilince okula 1841'den itibaren azınlıklar da kabul edilmeye başlandı. 1847'de bir Türk, bir Ermeni, bir Rum ve bir Hristiyan'dan oluşan 4 öğrenci Viyana'ya gönderildi. Bu gençlerin Viyana'daki sınavlarda başarılı olmaları üzerine Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Avrupa'da da artık tıp yüksek okulu olarak kabul edilmeye başlandı.¹⁵

Tıp okulunda ve tıp eğitiminde modernleşme yolunda ilk ciddi adımı atan Dr. Bernard'ın 1844'de ölümünün ardından yerine Dr. Spitzer getirildi.¹⁶

Kuruluşundan itibaren gelişimi için gerekli her desteğin verildiği, zamanla öğretim düzeyi, kadrosu, öğrenci kapasitesi, bilimsel seviyesi yükselen bir grafik çizen ve 10 yıl tıp eğitimine hizmet etmiş olan Galatasaray Tıbbiyesi, 11 Ekim 1848 günü bir yangında harap oldu.¹⁷ Tıbbiye-i Şahane'nin yangın sonucu kullanılamaz duruma gelmesi üzerine Tıbbiye bu sefer Halıcıoğlu'na bir zamanlar Mühendishane-i Berri-i Hümayun olan eski Humbarahane'ye yani Birinci Topçu Kışlasına taşındı. 1865 kolera salgını sırasında Humbarahane Kışlası hastahaneye çevrilince Askerî Tıbbiye bu kez Hasköy'e Gergeroğlu Konağı'na taşındı. Ancak bu yerleşme iki sene bile sürmedi ve salgının bitmesine rağmen mektep tekrar Halıcıoğlu'na dönmeyerek, 1866'da Sirkeciye Demirkapı'daki kışlaya nakledildi.¹⁸

MEKTEB-İ TİBBÎYE-İ MÜLKÎYE - SİVİL TİP EĞİTİMİ ve TİP EĞİTİMİNİN TÜRKÇELEŞMESİ

Osmanlı Devleti'nde modern tıp eğitimi veren okullarda eğitim Fransızca olarak devam ederken; bu eğitimin zorluğu ve uzun tıp eğitimiyle mezun olan hekim sayısının azlığı dikkat çekmekteydi. Hekim sayısının yetersizliği, Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı savaşlar ve salgın hastalıklarla iyice kendini göstermişti. Bu nedenlerle tıp eğitiminin

¹³ Ataç, **a.g.e.**, s.8.

¹⁴ Yeşim Işıl Ülman, "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de Eğitim (1838-1848)", **Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları** (Ed.Prof.Dr. Hüsrev Hatemi, Prof.Dr. Ayten Altıntaş), CSA Global Publishing, İst.2006, s.76.

¹⁵ Ataç, **a.g.e.**, s.9.

¹⁶ Ataç, **a.g.e.**, s.10.

¹⁷ Ülman, **a.g.m.**, s.76.

¹⁸ Erdemir, **a.g.e.**, s.132.

kolaylaştırılması ve Türkçeye çevrilmesi çalışmaları 1857 yılından itibaren gündeme gelmeye başladı.¹⁹

15 Haziran 1853'de Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane Nazırı olan Cemalettin Efendi, mektebin düzene girmesi ve yeter sayıda tabip yetiştirilmesi için Türkçe eğitimin önemi üzerinde durdu. Türkçe tıp eğitimine geçişin ilk adımı olarak 1857 yılında kabiliyetli talebeler seçilerek Arapça, Farsça ve Türkçe konularında eğitilmek üzere (Mümtaz Sınıf) adıyla özel bir sınıf açıldı. Böylece tıp alanında gerekli Türkçe terimleri ortaya koyacak ve yabancı kitapları Türkçeye kazandıracak çekirdek bir kadro hazırlanmaya çalışıldı.²⁰

Cemalettin, Efendi'nin nezareti süresince bu sınıf faaliyetine devam etti. Her ne kadar bir süre sonra Cemalettin Efendi'nin yerine Hayrullah Efendi tayin edilmiş ve mümtaz sınıf kapatılmışsa da bu sınıfta Türkçe Tıp eğitimi idealini benimsemiş olan talebeler tıbbın Türkçe ile de ifade edilebildiğini gördüler ve bu fikri savunmaya başladılar. Bunlar tıp eğitiminin Türkçe olması, tıp kitaplarının Türkçeye çevrilmesi, halka yararlı tıp bilgilerinin Türkçe olarak yazılması gerektiğini, ayrıca bilgi ve düşüncelerin Türkçe olarak tartışılabilmesi için bir tıp cemiyetine ve Türkçe bir tıp gazetesine ihtiyaç olduğunu düşünmekteydiler. Bu düşünce taraftarlarınca önce gizli olarak Cemiyet-i İlmiye-i Tıbbiye ismiyle kurulan cemiyet, yapılan başvurunun olumlu neticelenmesi üzerine, Sultan Abdülaziz'in iradesiyle, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de "Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye" adıyla resmen kuruldu.²¹

Türkçe tıp eğitimi veren bir okulun kurulmasına yönelik istek ve çalışmalar nihayetinde, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nazırı Salih Efendinin yapmış olduğu bir başvuru sonucu hayata geçti. Gerek kolera gibi salgınlar, gerekse savaşlarda hekimlerin orduya çağrılmasıyla hekim sıkıntısının iyice belirginleşmesi üzerine Salih Efendi Sadarete bir yazı yazarak yeterli hekim mevcudunun olmadığını, hekim ihtiyacının giderilebilmesi için sivil halka da hizmet edecek tabiplerin yetiştirildiği bir sivil tıp okuluna ihtiyaç olduğunu vurguladı. Salih Efendi, sivil tıp eğitiminin başlatılması amacına giden yol için en kolay çözümü de açıklamıştı. Bu da Askeri Tıbbiye'nin içinde bir "dersane" açarak en az masrafla eğitim verilmesi idi.²²

Tıbbiye'deki Türkçeleşme mücadelesi önemli bir adımdı ve uzun zaman alsa da netice verdi. Askeri Tıbbiye'nin açılışından kırk sene sonra Türkçe tıp eğitimi yapacak sivil tıp okulu "Mülki Tıbbiye", Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin içinde ufak bir dersane olarak 2 Ocak 1867 tarihinde Sultan Abdülaziz'in iradesi ile resmen kuruldu.²³

Şubat 1867'den itibaren eğitime başlayan Mülki Tıbbiye'de 1870 yılına gelindiğinde üç sene devam eden eğitimin verdiği tecrübe ile Türkçe tıp eğitiminin mümkün olduğu görüşü iyice netleşti. Eylül 1870'te Müfredat-ı Tıp muallimi Ahmet Remzi Efendinin

¹⁹ Ayten Altıntaş, "Sivil Tıp Eğitimi (Mülki Tıbbiye)'nin Kuruluşu", **Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları** (Ed. Prof. Dr. Hüsrev Hatemi, Prof. Dr. Ayten Altıntaş), CSA Global Publishing, İstanbul 2006, s.118.

²⁰ Ekrem Kadri Unat, Mustafa Samastı; **Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Mektebi) 1867-1909**, İstanbul 1990, s.3.

²¹ Unat, Samastı; **a.g.e.**, s.3-4.

²² Altıntaş, **a.g.m.**, s.121.

²³ Altıntaş, **a.g.m.**, s.119.

Seraskeri'ye verdiği bir layiha ile Askeri Tıbbiye'deki derslerin de Türkçeye çevrilmesi gündeme geldi. Bu konuda yapılan görüşmeler sonucunda 31 Ekim 1870'te irade çıktı ve böylece Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de de derslerin Türkçe yapılması kararı verildi.²⁴

Bu kararın ardından, dilimizi iyi bilmeyen yabancı hocaların yerine ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye de hoca yetiştirmek ve yenilikleri getirmek üzere 1871 yılından itibaren Avrupa'ya, Paris ve Viyana'nın en ünlü kuruluşlarına, hekim gönderilmeğe başlandı.²⁵

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin idaresi başlangıçta Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane Nezaretine, daha sonra sırasıyla Maliye, Dahiliye ve Maarif Nezaretlerine bağlandı. Bununla beraber bilim bakımından daima Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'nin gözetiminde kaldı. Hocalar genellikle her iki okulda ders verdiler.²⁶

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye başlangıçta 5 yıllık olarak kurulmuş olup, okula rağbeti sağlamak için buraya girecekler Askerî Tıbbiyelilerin vermeğe mecbur olduğu doktora sınavlarından ve taşralılar için askerlik kurasından muaf tutuldular. Diğer taraftan büyük ödüller vaat edilerek ders kitaplarının tercüme edilmesi sağlandı. Mektebe rağbet artınca doktora imtihanı muafiyeti kaldırıldı, 5 inci yılsonunda ilk talebeler mezun edilmeyerek klinik dersler görmeleri için 1872 de eğitim süresi 6 yıla çıkarıldı.²⁷

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye başlangıçta Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'nin içerisinde açılmıştı. Öğrencilerin sayısı artınca Ahırkapı'da mektep ve klinikhâne olmak üzere iki daire yapıldı ve okul buraya taşındı. Yıllar geçtikçe artan öğrenciyi Ahırkapı'daki okul da alamaz hale geldiğinden, 1894 yılında Kadirga Meydanında Menemenli Mustafa Paşa Konağı, Maarif Nezareti tarafından satın alınarak buraya taşınıldı. Ayrıca buraya ilave inşaatla iç hastalıkları, cerrahî, göz, deri hastalıkları ve frengi, doğum ve kadın hastalıkları klinikleri ile bakteriyoloji, fizik, kimya, fizyoloji ve eczacılık laboratuvarları ve teşrihhane yerleştirildi. Poliklinik yerleri de açıldı. 1909'da Haydarpaşa'daki binaya taşınıp yeniden Askeri Tıbbiye ile birleştikten sonra burada dişçi ve eczacı mektepleri ile doğum kliniği çalışmaya başladı.²⁸

DEMİRKAPI TIBBİYESİ DÖNEMİ

1870'de Tıbbiye mezunlarına iki yıl bir hastanede pratik eğitimi yaptıktan sonra ordulara dağılmaları şartı getirildi. Bu amaçla Haydarpaşa Askeri Hastanesi “Tatbikat-ı Tıbbiye ve Askeriye ve Ameliyat Mektebi” olarak görevlendirildi. Askeri Tıbbiye'den çıkan hekim ve eczacıların staj gördükleri bu okulda eğitim Türkçe'ydi. Bu okul 1897'de kapatıldı.²⁹

²⁴ Altıntaş, **a.g.m.**, s.123.

²⁵ Unat, Samastı; **a.g.e.**, s.10-11.

²⁶ Unat, Samastı; **a.g.e.**, s.15.

²⁷ Unat, Samastı; **a.g.e.**, s.35.

²⁸ Unat, Samastı; **a.g.e.**, s.14.

²⁹ Adnan Ataç, **a.g.e.**, s.12.

“Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane” dokuz yıl Demirkapı Kışlasında eğitim verdikten sonra 1874 yılında Galatasaray'daki tıbbiye binasının onarımı tamamlanmış olduğundan buraya taşındı. Ancak Tıbbiye 1876 yılında tekrar Demirkapı'daki kışlaya nakledildi.³⁰

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sağlık personelin eksikliğinin devam etmekte olduğunu gösterdi. Bu eksikliği hızlı bir şekilde giderebilmek için Avusturyalı ve Macar hekimlerden başka 20 kadar da İngiliz hekim anlaşmalı olarak ordu hizmetine alındı. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda ve sonrasında da tıp eğitiminin ve yetişen hekimlerin istenilen yeterlilikte olmadıkları bir kez daha kendisini hissettirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda tıp eğitiminin ve halkın sağlığının korunmasının istenilen seviyede olmadığı açıktı. Yer yer çıkan kolera, tifo, çiçek, difteri gibi salgınlarla pek çok kişi hayatını kaybetmeye devam ediyordu.³¹

Sağlık alanındaki eksiklikleri hisseden Sultan II. Abdülhamit padişahlığı döneminde sağlık ve tıp eğitimi alanında yenilikler yapmaya çalıştı. Tıbbiye'den mezun olan hekimler bilgi ve deneyimlerini arttırmak için Avrupa'nın önemli tıp merkezlerine gönderildiler. Osmanlı Devleti ile Fransa arasında yapılan bir anlaşma sonucu, 1890 yılında, okul masrafları ve diğer ihtiyaçları Fransa tarafından karşılanmak üzere Lyon Askeri Tıp Okulu'na öğrenci gönderilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Sultan Abdülhamit, dünya sağlık örgütlerinin düzenlediği toplantılara da ilgi gösterdi. 1885'de Roma'da, 1887'de Viyana'da, 1893'de Dresten'de, 1894'de Paris'te, 1897'de Venedik'te yapılan toplantılara Türk hekimlerinin katılmalarını destekledi. Bu olumlu yaklaşımlar ile Avrupa'ya gönderilmiş olan ve burada eğitimlerini tamamlayan hekimler, maalesef, yurda döndüklerinde Avrupa'da gördükleri çalışma ortamını bulamadılar. Pozitif düşünceye ve tartışmaya açık olmayan, yeterli malzemesi ve cihazı bulunmayan laboratuvarlarında yeni bilgiler üretmeleri mümkün olamadı. Bu hekimler, genel anlamda sadece görüp öğrendiklerini uygulamaktan ileri gidemediler.³²

HAYDARPAŞA TIBBİYESİ

Sultan II. Abdülhamid, artık eskimiş ve ihtiyaca cevap vermekten uzak Tıbbiye binasını değiştirerek Haydarpaşa'da daha büyük, modern ve örnek bir tıp okulu inşa edilmesi amacıyla 1893 yılında emir verdi. “Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane” binasının temeli 11.2.1895 günü atıldı. 6 Kasım 1903 tarihinde okulun açılışı ve eğitime başlama merasimi yapıldı. Askeri Tıp Okulu Demirkapı'daki binadan ayrıldı ve yeni yapılan binaya taşındı.³³

Tıbbiye'nin eğitim ve öğretim sisteminde köklü değişiklikler yapılması amacıyla 1897'de Avrupa'dan bir uzman hekimin getirilmesine karar verildi. Askeri Okullar Başkanı

³⁰ Ayten Altıntaş, “Demirkapı Tıbbiye Binası”, **Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları** (Ed. Prof. Dr. Hüsrev Hatemi, Prof. Dr. Ayten Altıntaş), CSA Global Publishing, İstanbul 2006, s.92.

³¹ Ataç, **a.g.e.**, s.12, 22.

³² Ataç, **a.g.e.**, s.23-25.

³³ Ayten Altıntaş, “Haydarpaşa Tıbbiyesi”, **Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları** (Ed. Prof. Dr. Hüsrev Hatemi, Prof. Dr. Ayten Altıntaş), CSA Global Publishing, İstanbul 2006, s.94.

ve Tophane Müşiri Zeki Paşa Alman İmparatoru II. Kaiser Wilhelm'in 18 Ekim 1898 de İstanbul'u ziyareti sırasında kendisi ile yaptığı özel bir görüşmede, Osmanlı Devleti'nde tıp eğitiminin geliştirilmesi konusunda, Almanya'nın yardımlarını islediklerini belirterek, İmparator'dan bu konuda destek olmasını rica etti. Bu öneriyi İmparator II. Kaiser Wilhelm olumlu karşıladı ve gerekli görülen yardımların yapılması kararlaştırıldı. Alınan bu kararın ardından, Berlin büyükelçiliğinden Türk tıp eğitiminde yenilikler yapabilecek ve hastane yöneticiliğinde örnek olabilecek uygun hekimlerin seçilmesi istendi. Prusya Eğitim Bakanlığı'nın verdiği iki isimden birisi Bonn Üniversitesi profesörlerinden Prof. Dr. Robert Rieder, diğeri Hamburg Eppendorf Hastanesi asistanlarından Dr. Georg Deycke oldu.³⁴

Dr. Rieder İstanbul'a geldikten sonra kendisine hastane olması için gösterilen Gülhane'deki eski Askeri Rüştiye binasını gördü, Demirkapı'da var olan ve Haydarpaşa'da yeni yapılmakla olan tıbbiye okullarını gezdi, sonra gözlemlerini ve yenilik önerilerini, ayrıntılı raporlar halinde hazırlayarak Askeri Okullar Başkanı Müşir Zeki Paşa'ya sundu. Bu raporlarda sunulan öneriler doğrultusuna birtakım değişikliklere ve uygulamalara gidildi.³⁵

GÜLHANE TATBİKAT MEKTEBİ VE SERİRİYAT HASTANESİ

Dr. Rieder, görüşlerini Zeki Paşa'ya sunduktan sonra ilk hedef olarak bu görüşlerin uygulanabildiği örnek bir hastanenin kurulmasına başlandı. Dr. Rieder, bu amaçla Topkapı surları içinde Marmara Denizi'ne bakan cephede yerleşmiş eski fakat ayakta olan eski Askeri Rüşdiye binasının Gülhane Hastanesi için düzenlenmesini uygun buldu. Dört aylık bir çalışma sonucu eski okul binasının onarımı ve yeniden yapılan kısımların inşası gerçekleştirildi.³⁶

Sultan II. Abdülhamid'in doğum günü olan 18 Kanun-ı evvel 1314 (30 Aralık 1898) tarihinde yapılan sade bir törenle “Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesi (Gülhane Askeri Staj Okulu)” hizmete girdi.³⁷

Gülhane ilk kurulduğunda, dahiliye ve hariciye olmak üzere iki kliniği vardı. Hariciye konularında dersleri Dr. Rieder, dahiliye ve laboratuar konularını da Dr. Deycke veriyordu. Dr. Rieder'in yardımcılığına atanan Raşit Tahsin, üçüncü klinik olarak sinir kliniğini kurdu.³⁸

Tıbbiyeden 1898'de mezun olup 1899'da Gülhane'de stajlarını bitiren hekimlerden de ilk olarak 8 asistan seçilmişti. Bu asistanlar Tevfik Recep, Ziya Hasan, Ahmed Hamdi, Orhan Abdi, Rıfat Osman, İhsan Ali, Hamdi Suat ve Salih Zeki Beylerdi. Asistanlığa kalan bu hekimlerden 5'inin; Orhan Abdi, Salih Zeki, Hamdi Hasan (Suat), İhsan Ali ve Tevfik

³⁴ Ataç, **a.g.e.**, s.25-26.

³⁵ Ataç, **a.g.e.**, s.31-32.

³⁶ Ataç, **a.g.e.**, s.36-37

³⁷ Ayten Altıntaş, “Topkapı Sarayı'nın Önemli Bir Mevkii Gülhane ve Türk Tıp Tarihindeki Yeri”, **Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları** (Ed. Prof. Dr. Hüsrev Hatemi, Prof. Dr. Ayten Altıntaş), CSA Global Publishing, İstanbul 2006, s.205.

³⁸ Ataç, **a.g.e.**, s.53.

Recep Efendilerin, Gülhane Seririyat Hastanesi müdürü Dr. Rieder'in isteği ile hastane hizmetlerine ait bilgileri ve kendi branşlarını öğrenmek üzere Berlin'den dönecek hekimler yerine Almanya'ya gönderilmelerine karar verildi. Almanya'ya gönderilen hekimlerden Salih Zeki Bey daha sonra öğrenimine devam edemeyip geri döndü. Ancak diğer dört hekim konularında en son bilgileri almış olarak eğitimlerini tamamlayıp 1904'de Gülhane'ye döndüler. Bu hekimlerin yeterli tecrübeyi elde ettiklerine inanıldıktan sonra kendilerine bağımsız birer klinik verildi. Dahiliye kliniği Süleyman Numan Bey'e, kulak-boğaz kliniği Ziya Nuri Bey'e, hariciye kliniği kısmen Kerim Sebati Bey'e, kadın doğum kliniği Asaf Derviş Bey'e, deri ve Frengi kliniği de Eşref Ruşen Bey'e verildi. Böylece çağdaş hekimliğin tekniklerini ve pratik asker hekimliğini öğrenmiş olarak yurda dönen bu hekimler, Gülhane'nin düzenli ve verimli çalışma ortamında kendilerini geliştirme olanağı buldular.³⁹

Hastabakıcılık eğitimi de Türkiye'de ilk olarak Gülhane'de başlatıldı. İlk öğrenciler 1902'de mezun olup, ordu birliklerine gönderildiler. Böylece daha önce ihmal edilmiş olan hastabakıcılık konusunda, eğitilmiş ve düzenli hastabakıcılar görev almaya başladılar. Dr. Rieder, hastabakıcılık konusu yanında hemşirelik konusunu da gündeme getirdi. Rieder'ın Almanya'dan hemşire getirilmesi talebi Almanya'dan üç hemşirenin bir sene için İstanbul'a getirilmelerine karar verildi. Bu üç hemşireye daha sonra iki hemşire daha katıldı. Türk tıbbında ilk düzenli hastane hemşireliğinin örneği olan bu hemşireler değişimli olarak Türkiye'de 1932 yılına kadar çalışmaya devam ettiler.⁴⁰

Zamanla okul ve hastane iyi hizmetlerinden dolayı bütün yurttan tanınır hale geldi. Bu müessesenin kurucusu olan Dr. Rieder 1904 yazında Almanya'ya döndü, hastanenin idaresi yardımcısı Dr. Deycke'ye kaldı. Dr. Deycke de 1907 yılında Almanya'ya dönünce görevi Dr. Wieting aldı.⁴¹

1914'de I. Dünya Savaşı başladığında, kontrat süresi dolan Wieting Paşa'nın da görevine son verildi. 1914'de Gülhane'nin başına Dr. Zelling getirildi, operatör olarak da Dr. Brunnig görev aldı. Hocaların ve asistanların büyük kısmı cepheye gönderildi. 1918'de savaş sona erince Dr. Zelling ve Brunnig Almanya'ya döndüler. Gülhane'ye Süleyman Numan Paşa müdür oldu. Paşa, İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya sürülünce önce Talat Arif Bey, sonra da Tefik Salim Bey müdür oldular.⁴²

1918 Aralığında Fransızlar Gülhane'yi işgal edince, hastane sargı ve komprime yapım yerleri ile birlikte Gümüşsüyü Asker Hastanesi'ne taşınmak zorunda kaldı. Burada hastane ve eğitim hizmetlerini sürdüren Gülhane, 23 Ağustos 1923'de "Gülhane Askeri Tıp Encümen-i Alisi" unvanını aldı. 2 Ekim 1923'de Gülhane tekrar Sarayburnu'ndaki eski binalarına taşındı.⁴³

³⁹ Ataç, **a.g.e.**, s.55-57.

⁴⁰ Ataç, **a.g.e.**, s.58-60.

⁴¹ Altıntaş, **a.g.m.**, s.205.

⁴² Ataç, **a.g.e.**, s.58-60.

⁴³ Ataç, **a.g.e.**, s.86-87.

2'nci Dünya Savaşının başlaması sonrası Gülhane, 21 Temmuz 1941'de İstanbul'dan, Ankara Cebeci Merkez Hastanesi'ne taşındı ve “Cebeci Gülhane Askeri Tababet Okulu” adını aldı.⁴⁴

1945 yılında 20.6.1945 gün ve 4761 sayılı kanunla Ankara Tıp Fakültesinin Gülhane bünyesinde kurulmasına karar verildi ve 19 Ekim 1945'de Tıp Fakültesi resmen açıldı. 1947'de Gülhane, Akademi unvanını aldı.⁴⁵

1953'de Gülhane, bulunduğu binaları Ankara Tıp Fakültesi'ne bırakarak bazı cerrahi klinikleri Mevki Hastanesinde kalmak eski yedek subay okulu binasına taşındı. Gülhane, Etlik'teki şimdiki binasına 28 Ekim 1971'de taşındı.⁴⁶

1972'de Gülhane bünyesinde Hemşire Sağlık Koleji ve Sağlık Okulu açıldı, bu okullardan Sağlık Okulu 1978'de kapatıldı, Hemşire Sağlık Koleji de “Sağlık Meslek Lisesi” adını aldı. 1992'den sonra da bu okul yerine 2 yıllık Sağlık Meslek Yüksekokulu öğrenimine başladı. 1981'de “Sağlık Astsubay Hazırlama ve Sınıf Okulu”, 1985'de de “Hemşirelik Yüksek Okulu” açıldı. Gülhane'ye bağlı Askeri Tıp Fakültesi ise 1980 tarihinde açıldı. 1985'de İstanbul'da Haydarpaşa Asker Hastanesi de Gülhane'ye bağlı bir eğitim hastanesi olarak kabul edildi.⁴⁷

GÜLHANE ASKERİ TIP AKADEMİSİNE BAĞLI YÜKSEKÖĞRETİM BİRİMLERİNİN SAĞLIK BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİNE DEVRİ

15 Nisan 2015 tarihli ve 29327 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 27.03.2015 tarih ve 6639 sayılı “Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”la İstanbul'da “Sağlık Bilimleri Üniversitesi” adıyla yeni bir üniversite kuruldu. Aynı Kanun'la Sağlık Bilimleri Üniversitesi'ne, Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane adıyla hizmet vermek üzere inşa edilmiş olan ve Marmara Üniversitesine tahsisli Haydarpaşa Kampüsü de tahsis edildi.

31 Temmuz 2016 tarihli ve 29787 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 669 sayılı “Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname” ile Gülhane Askeri Tıp Akademisine bağlı eğitim hastaneleri ve TSK Rehabilitasyon ve Bakım Merkezi ile asker hastaneleri, dispanser ve benzeri sağlık hizmet birimleri ile Jandarma Genel Komutanlığına ait sağlık kuruluşları Sağlık Bakanlığına; Gülhane Askeri Tıp Akademisine bağlı yükseköğretim birimleri ise Sağlık Bilimleri Üniversitesi'ne devredildi. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, devirden önce GATA bünyesinde yürütülmekte olan kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer tehditlere karşı savunma, hava ve uzay hekimliği, sualtı hekimliği, harp cerrahisi gibi özellikli askeri sağlık hizmetleri alanlarına yönelik faaliyetlerini de yürütmekle görevlendirildi.

⁴⁴ Ataç, **a.g.e.**, s.87.

⁴⁵ Ataç, **a.g.e.**, s.87.

⁴⁶ Ataç, **a.g.e.**, s.87.

⁴⁷ Ataç, **a.g.e.**, s.87-88.

ASKERİ TIP SÜRELİ YAYINLARININ BAŞLAMASI

Belirli zaman aralıklarıyla, belirli bir isim altında ve belirli biçimlerde çıkan yayınlara süreli yayın denmektedir. Bu kapsamda, her türlü gazete, dergi ve yıllıklar süreli yayın olarak adlandırılabilir. Süreli yayınlar belirli bir fikir etrafında yayın yaparak kamuoyu oluşturmaya çalıştıkları gibi kimi süreli yayınlar da sadece olaylar hakkında halkı bilgilendirmek amacını gütmektedir. Bunların dışında, belirli meslek gruplarına yönelik olarak çıkarılan ve hem bu meslek grupları arasındaki dayanışmayı artırmayı amaçlayan hem de ilgili meslekteki son gelişmeler hakkında takipçilerini bilgilendiren süreli yayınlar da vardır. Süreli tıbbi yayınlar ve süreli askerî yayınlar, bu şekilde kategorilendirilebilecek yayınlardandır.

Tıp biliminin tarihi, gelişim süreci, yapılan çalışmalar, karşılaşılan güçlükler, tıp biliminde dönüşüm ve kilometre taşları vb. birçok konuda bilgi edinebilmek için tıbbî süreli yayınlar temel başvuru kaynakları arasındadır. Özellikle de cumhuriyet öncesi dönemde bu gereklilik kendini daha fazla hissettirmektedir.⁴⁸

⁴⁸ Tıp bilimi süreli yayınları ile ilgili çalışmalar yapmış olan Gülten Dinç, günümüze kadar süreli tıp yayınlarının tarih içindeki gelişimi üzerine ülkemizde çok az yayın yapıldığını; bu tür yayınlarda ele alınan konular, yazarlar, yayınlayanlar vb. gibi çeşitli özelliklerin birlikte ele alındığı bir çalışmanın da yapılmamış olduğunu belirtmektedir. Bkz. Gülten Dinç, "Arap Harfleri İle Türkçe Basılmış Tıbbi Süreli Yayınlar Üzerine Bir İnceleme: I", **Tıp Tarihi Araştırmaları**, 4, 1992, s.16.

Dinç, Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisinde yayınladığı iki makalede, ilk tıp dergisi olan "Vakayi-i Tıbbiye"nin yayınlanmağa başladığı 1849 yılından 1928 Harf Devrimi'ne kadar yayınlanmış olan süreli tıp yayınları ele almıştır. 1849'dan 1928 Harf Devrimi'ne kadar olan süre içinde tıp basını alanında (eczacılık, diş hekimliği ve veterinerlik hariç) 48 adet süreli yayın yayınlanmış olduğunu belirtmektedir. Bu yayınlar hakkında kısa bilgiler de vermektedir. Bkz. Gülten Dinç, "Arap Harfleri İle Türkçe Basılmış Tıbbi Süreli Yayınlar Üzerine Bir İnceleme: I", **Tıp Tarihi Araştırmaları**, 4, 1992; Gülten Dinç, "Arap Harfleri İle Türkçe Basılmış Tıbbi Süreli Yayınlar Üzerine Bir İnceleme: II", **Tıp Tarihi Araştırmaları**, 5, 1993.

Ayrıca Gülten Dinç'in yine bu konuyla ilgili doktora tezinde ilgili süreli yayınlar; yayınlayan, yayın müdürü, yayın yeri, yayın süresi, matbaası, şekil bilgileri, yayın tarihleri ve özellikleri gibi başlıklarda incelenmiştir. Bkz. Gülten Dinç, **Mekteb-i Tıbbiye Matbaasında Basılan Arap Harfli Türkçe Yayınlar Aracılığı İle Tıbbiye'nin Yayın Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme (1844-1928)**, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2003.

Bedi N. Şehsuvaroğlu tarafından 1962 yılında yayınlanan "Basın Tarihimizde Sıhhi Mevcuteler" isimli çalışmada, 1949'dan 1923'te Cumhuriyet'e kadar geçen 74 yılda toplam 20; 1923'ten 1961'e kadar geçen 38 yılda ise toplam 123 tıp dergisi çıkarıldığı belirtilmektedir. Bu çalışmada bahsi geçen süreli yayınların isimleri bir tablo halinde verilmiş ve tabloda çıkmaya başladığı ve kapandığı tarih, çıkaran makam ve yer, hangi sıklıkla çıktığı, dili, ölçüsü, forma veya sahifesi ve fiyatı gibi bilgiler de gösterilmiştir. Bkz. Bedi N. Şehsuvaroğlu, **Basın Tarihimizde Sıhhi Mevcuteler**, Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Derneği, İstanbul 1962.

Bu çalışmalar dışında da tıp süreli yayınlarıyla ilgili çalışmalar mevcuttur. Bkz. İbrahim Başağaoğlu, Nil Sarı; 1900-1955 Yılları Arasında Türkiye'de Yayınlanan Sağlıkla İlgili Süreli Yayınlar", **Sendrom**, 1994, 6 (12). Aykut Kazancıgil, Vural Solok; "Türk Tıp Dergileri ve Süreli Yayınları Üzerine Analitik Bir İnceleme (1949-1981)", **Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi**, 12. Tezer Kutluk, Nilgün Yarış; **Türkiye Tıp Dergileri Katalogu**, Türkiye Tabipler Birliği, Ankara 1996. Ceyhun İrgil, Emel İrgil; "Türkiye'deki Tıp Dergilerinin Sorunları ve Öneriler", **SSK Tepecik Hastanesi Dergisi**, 1993, 3 (1,2,3). Şinasi Özsoylu, "Türkiye'de Tıp Dergileri", **Tıp Alanında Bilimsel Yayınlar Sempozyumu**, TÜBİTAK Tıbbi Araştırma Grubu, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, 30 Eylül 1991, İstanbul. Ayşen Küçük, "Türkiye'de Yayınlanan Sağlık Bilimleri Dergilerinin Sayısal Analizi", **Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık Ulusal Sempozyumu**, 28 Mart 2003, Ankara. Ayşen Küçük, Dilek Şahin, Ayşe Polat Aydın, Lale Boz, Seher Afşar; **Türkiye Tıp ve Sağlık Bilimleri Dergi Rehberi**, Ankara 2007. Eren Akçiçek, Ragıp Kayar; "İzmir'de Yayınlanan Tıp

Tıp süreli yayınlarının, tıp tarihinin gelişiminin araştırılmasındaki önemi fazla olmakla birlikte sadece tıp tarihine değil, aynı zamanda genel tarih çalışmalarına, askeri tarihe, kültür tarihine, sosyoloji ve psikoloji gibi bilim dallarına velhasıl birçok farklı disiplinlere de veri sağlayabilecek hususlar barındırmaktadır. Örneğin Kırım Savaşı, Osmanlı-Yunan Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı vb. savaşları çalışan bir tarihçinin, veya bu gibi savaşlardaki tıbbî faaliyetleri inceleyen bir tıp tarihçisinin başvuru kaynakları arasında tıp süreli yayınları da mutlaka olmalıdır. Çünkü bu dönemlerde yayınlanmış olan tıp süreli yayınları, bu savaşlardaki sağlık sorunları, salgın hastalıklar, salgın hastalıklarla mücadele, askeri sağlık sistemi, tıbbî istatistikler vb. birçok konuda bilgi verebilmektedir. Bu husus diğer bilim dalları için de geçerlidir ve burada bahsi geçmeyen birçok bilim dalını ilgilendiren hususlarda da tıp süreli yayınlarında farklı bilgiler bulunabilmektedir.

Ülkemizde yayınlanan ilk Türkçe süreli yayın, ilk Resmi Gazete'miz olan "Takvim-i Vakayi"dir ve 1831'de yayınlanmaya başlanmıştır. İlk Türkçe bilim dergisi ise 1849 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne tarafından yayınlanan "Vakayi-i Tıbbiye" adlı tıp mecmuasıdır.

İlk Türkçe bilim süreli yayınının, Vakayi-i Tıbbiye adıyla, tıp alanında bir süreli yayın olması tesadüf değildir. Önceki başlıklarda belirtildiği üzere Osmanlı Devleti on dokuzuncu yüzyıldan itibaren, daha önce açıklanan birtakım nedenlerden dolayı tıp alanında yenilikler yapma ihtiyacı hissetmiştir. Tıp alanında yapılan çalışmalar kapsamında hem eğitimin Türkçe ile yapılabilmesi üzerinde durulmuş, hem de kaynak olarak okutulabilecek yayınların Türkçe olarak yayınlanması çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda tıp alanında süreli yayın yapılması da aynı amaçlar doğrultusunda değerlendirilmiştir.

31 yılı aşkın Fransızca öğretim zamanında Türkçe çıkan tıp eserlerinin sayısı yarım düzineyi geçmediği hâlde, 13 Ağustos 1883 (1299) tarihli Ceride-i Havadis'de 13 yıllık Türkçe öğretim döneminde 50 kadar basılmış ve 12 kadar da basılacak olan Türkçe tıp kitabının bir listesi yayımlanmıştır. Fransızca öğretim döneminde, 1849 da 2-4 sayfalık taş basması ayda bir olarak çıkarılan ve sonra kapanan Vakayi-i Tıbbiye hariç, Türkçe başka bir tıp dergisi çıkarılmamıştır. Buna karşılık Türkçe eğitime geçtikten sonra 1872'de Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye'nin öncülük ettiği bir dizi tıp süreli yayıncılığı başlamıştır.⁴⁹

Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye'nin öncülük ettiği askeri tıp süreli yayıncılığının meşalesini günümüzde Gülhane Askeri Tıp Akademisi yayınlamakta olduğu "Gülhane Tıp Dergisi" ile sürdürmektedir. Bu çalışma kapsamında, bir tıp dergisi çerçevesinde, geçmiş 142 yılda yapılanların bir muhasebesi ortaya konulmaktadır.

Dergilerinin Tarihçesi", **SSK Tepecik Hastanesi Dergisi**, 1992, 2 (1). O. Hayran, M. Kayhan; "Yerli ve Yabancı Tıp Dergileri", **Sağlık ve Toplum**, 1990, 53. Ragıp Kayar, "Cumhuriyet Dönemi (1928-1994) Tıp Dergilerimizin Kısaltılmış İsim İndeksi ve Analizi", **SSK Tepecik Hastanesi Dergisi**, 1994, 4 (1,2,3).

Yukarıda verilen kaynaklar tıp dergileriyle ilgili genel çalışmalar olup, özelde çeşitli tıp fakültesi dergileriyle ilgili veya bağımsız tıp dergileriyle ilgili yazılmış makaleler ve dizin çalışmaları da bulunmaktadır. İlgilenenlerin bu yayınlara da müracaat etmesi faydalı olacaktır. Ayrıca tıp tarihi ile ilgili geniş bir bibliyografya için bkz. Zühal Özyayın, **Türk Tıp Tarihi Bibliyografyası**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 2012.

⁴⁹ Unat, Samastı; **a.g.e.**, s.12.

VAKAYİ'-İ TIBBİYE⁵⁰

Osmanlı Devleti'nin sağlık sisteminin düzenlenmeye çalışıldığı, yabancı ülkelerden uzmanlar ve hekimler getirildiği, yeni sivil/askeri hastaneler açıldığı, yeni tıp okulları ve cerrahhaneler açıldığı bir dönemde aynı zamanda bir de tıp dergisinin çıkarılması için Hekimbaşı Abdülhak Molla'nın 1265 senesi Safer ayının⁵¹ onbeşinde Sadarete takdim ettiği gerekçe, tıp süreli yayın tarihi açısından taşıdığı önem nedeniyle, Taşkiran'ın makalesinde yer aldığı şekliyle aşağıya alınmıştır⁵²:

“Memleketteki önemli işlerin tümü iyi bir yola girmekte olduğu sırada, tıbbı ait konuların da düzenli bir şekilde ilerlemesi Tıbbiyedeki hocaların ve tanınmış üstatların öğretim ve öğrenim yönlerine bağlıdır. Her yerde, özellikle Paris ve Londra gibi büyük ve ünlü kentlerin çoğunda ortaya çıkan yeni düşünceler ve deneylerle, tıpta ve köklü fizik problemlerinde bir çok yeni ilmî keşifler ve buluşlar yapılmıştır. Bu suretle insan vücudundaki hastalıkların meydana gelişinden ve iyileştirilmelerinden bahseden tıp bilimi de hekimler arasında değişik doktrinler üzerine kurulmuş ve yerleştirilmiş bulunmaktadır. İnsan mizacındaki doğal aykırılıklar ve bozukluklardan ötürü Avrupa tıp mekteplerinin hepsinde gerek hastalıkların çıkışına ve gerek bunların bakımına dair olan yeni keşifler de, her yerde hekimlerin tuttıkları uygun yola göre yürütülmektedir. Bir yerde araştırılıp çözülen bilinmedik tıbbî meselelerin diğer yerlere yayınlanıp bildirilmesi sayesinde tıp bilimini okutan okulların aynı düzeyde ilerlemesi kabildir. Daha önce diploma alarak sadece o günkü bilimleri öğrenen hekimlerin araştırma ve çözümlemelerle yeni ek bilgileri edinmeleri, bütün hekimler için önemli ve gereklidir. Bunların yayımlanıp bildirilmesi için yalnız hekimliğe ve hekimlikle ilgili meselelere dair basılıp Avrupa tıp fakülteleri tarafından çıkarılan tıp dergilerinin uzak ve yakın ülkelere yayıldığını görüyoruz. Memleketimizde tıp hakkında bayağı ders verilmeğe değer bilim olayları bulunmakla beraber İstanbul'daki Tıp Mektebinde de herkesin yararlanacağı ve faydalanacağı birçok ameliyatlar ve çeşitli deneyler yapılmaktadır. Ayrıca Avrupa'dan gelen kutular, şişeler ve zamktan yapılmış keseler içinde tek ve karışık ilâçların kimya kurallarına göre karıştırılıp yapılmasını, faydalarını, kullanış yollarını, tıp okulunun onaylayacağı yolda hekimlere bildirmek ve halka temizlik, hastalıktan korunma ve hijyen hususunda gereken yolları göstermek ve mevsimlere göre çıkmakta olan özel beledi hastalıklarıyla bazı salgın danen hastalıklardan sakınma yollarını veyahut bilgin hekimler tarafından bir hastalık hakkında denenen iyileştirici ilâçların bildirilmesi gibi yararlı tıp konularını kapsamak üzere dört kısımdan ibaret olan bir tıp gazetesinin çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu dergi:

⁵⁰ Doğrudan bu çalışmanın kapsamında olmamakla birlikte “Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye”den önce yayınlanmış ve ilk Türk tıp süreli yayını olan Vakayî-i Tıbbiye hakkında da bilgi verilmesi gereği hissedilmiştir.

⁵¹ Aralık 1848/Ocak 1849.

⁵² Nimet Taşkiran, “Belgelerle İlk Türk Tıp Dergisi Vekayî -i Tıbbiye 1849”, **Haseki Tıp Bülteni**, Nisan-Mayıs-Haziran 1968), C:6, S:2, s.106-108.

Memleketimizin önemli tıp olayları, Avrupa tıp dergilerinden çevrilmiş tıbbî ve ilmi meseleler, bilimsel havadisler, hekimliğe ait ilâçlar, cerrahî aletler gibi konuları kapsamak üzere şimdilik bazen, iki, bazen dört sahife olmak üzere aylık olacaktır. Adı Vakayi-i Tıbbiye olacak olan dergi litigrafiya usulü basılacaktır. Böyle bir tıp dergisinin çıkarılması ve senelik gerçek masrafları hesaplanarak uygun fiyatla bütün hastaneler, ordu ve memleketin başka yerlerindeki tıbbiyeden çıkmış hekimlere ve diğer isteklilere birer sayısının tıp okulunca gönderilmesi, az masrafla çok bilgi edinilmesini sağlayacağı hususu tıbbiyedeki bütün öğretmenler ve hekimlerce kararlaştırılmıştır.

Şimdiki halde adı geçen derginin isteklileri de üç yüze varmıştır. İlerde gerekli faydası görülünce daha da çok müşterisi çıkacaktır. Avrupa'da eğitimin ve bilimin yayılması için bu yolda neşriyat yapılmasından başka çare olmadığı açıkça bilinmektedir. Politika meseleleri dışında yalnız tıbbî ve ilmi konuları kapsamak ve bir dereceye kadar da bilimsel teşvikleri sağlamak üzere bu derginin neşri hususunda gerekli iznin verilerek Padişaha arzım ve uygun görüldüğü takdirde bana hitaben bir buyurultu çıkarılmasını

Abdülhak

Hekimbaşı Abdülhak Molla tarafından kaleme alınan bu metin, bir tıp dergisine neden ihtiyaç duyulduğunu, yayınlanması düşünülen derginin içeriğinin ve niteliğinin nasıl olacağını gayet açık bir şekilde anlatmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen kapsamda “Vakayi-i Tıbbiye” ismiyle ilk Türkçe tıp süreli yayınının birinci sayısı 26 Mart 1849 (1 Cemaziyülevvel 1265) tarihinde yayınlanmıştır.⁵³

Vakayi-i Tıbbiye'nin 1'inci nüshasında “Mevaddı dahiliyei tıbbiye” başlığı altında mukaddeme şeklindeki yazıdan alınan birkaç satır da Hekimbaşı Abdülhak Molla'nın ifadelerinin benzeri şekildedir⁵⁴:

“... Ülkenin her yerinde ilim ve eğitimin aynı derecede ilerlemesi güncel gelişmelerin ve haberlerin daimi surette öğrenilmesine bağlı olup bu ise darülfünun, akademi ve diğer özel mekteplerde verilen çeşitli ilmi bilgilerin, hükümlerin, fenni ve sınai türlü türlü eserlerin gazete denilen basılı evrakla süreli olarak yayınlanmasına bağlıdır. Paris ve Londra gibi gelişmiş ve ünlü şehirlerin çoğunda türlü türlü gazete evrakının yayınlanmasıyla, az da olsa, ülkenin her yerinin mevcut durumuna ilişkin bilgi sahibi olmaya ilgi artmıştır. Mekteb-i Fünun-u Tıbbiye'nin gösterdiği gelişme yanında, gerek İstanbul'da, gerek Osmanlı ülkesinde ve gerekse Avrupa'da çeşitli hastalıklara dair vukua gelen nadir tıbbi keşifleri ve hızlı tesir eden ve hastalıkları iyileştiren ilaçları haber vermek ve tanıtmak için (Takvimi Vakayi) gibi bir Vakayii Tıbbiye dergisinin yayınlanmasının hekimlere ziyadesiyle faydalı olacağı düşünülmüş ve Mektebi Tıbbiyece hastalardan ve

⁵³ Ahmed Hamdi Tanyeli, “Memleketimizde İlk Defa Çıkan Mecmua (Vakayii Tıbbiye) 1849-1853”, **Poliklinik**, Mayıs 1937, S.11-47, s.323.

⁵⁴ Tanyeli, **a.g.m.**, s. 323-324.

Metin, buraya tarafımızdan sadeleştirilerek alınmıştır.

başka mevkilerden toplanan tıbbi bilgiler ile alınması gereken genel sağlık tedbirlerinin çokluğu adeta gazete gibi süreli bir yayın çıkarma gereğini ortaya koymuştur. Bu nedenlerle, bundan böyle Mektebi Tıbbiye tarafından, tıbbi menfaatler namına dört bazen iki sayfa olarak yapılacak basılı yayın, Hicri ayların birinci gününde yayınlanacaktır.”

Vakayi'-i Tıbbiye'nin bütün içeriği şu dört maddede toplanmıştır⁵⁵:

- a. İstanbul ve bütün memlekette vukubulan salgın hastalıkların açıklanması.
- b. Avrupa'dan getirilen tıbbî kitap ve mecmualardan tercümeler.
- c. Genel sağlıkla ilgili hususlar, mühim tıbbî tebligat.
- ç. Hariç ve dahilde hazırlanan ilâçların isimleri, hekimlere ilân edilecek tıbbî uyarılar ve faydalı eserler.

Makalelerin altında veya üstünde yazar adı veya imzası bulunmaktadır. 2 sütun olarak basılan dergi talik yazı ile yazılmıştır. 12'nci sayı hariç dörder sayfa olarak yayınlanmıştır. Mekteb-i Tıbbiye Matbaası'nda basılmıştır. İki yıl on ay süreyle yayınlanmıştır.⁵⁶

Tanyeli'nin makalesinde, “*Elimizde 21 nüshadan ibaret olan tam bir koleksiyon vardır, bu koleksiyonun bir eşine daha kütüphanelerde tesadüf edemedik.*” denilmektedir.⁵⁷ Ayrıca bu makalede Vakayi'-i Tıbbiye'nin 21 sayısının da içeriği kısaca verilmektedir.

Vakayi'-i Tıbbiye, o devirlerde tıp eğitiminin Fransızca olması dikkate alındığında, terimlerin türkçeleştirilmesinin başlangıcı olması bakımından da önem taşımaktadır.⁵⁸

Taşkıran'a göre, derginin muhteviyatı ve yayınlanan yazılar, ilk Vakayi'-i Tıbbiye'nin aynı tarihlerde çıkan Avrupa dergileri, hatta azınlıkların İstanbul'da çıkardıkları dergilerle mukayese kabul edemeyecek bir durumda olduğunu göstermektedir. Yine 1849 da azınlıkların yayımladığı “Gazette Medicale de Constantinople” ile ilk Vakayi'-i Tıbbiye karşılaştırılırsa, bu birinci azınlık gazetesinin üstünlüğü derhal meydana çıkmaktadır.⁵⁹

Derginin içeriği, bilimsel yeterliliği, yazar ve konu çeşitliliği, baskısı, yayın sıklığı vb. birçok hususlarda, Osmanlı Devleti'nin çağdaşı olan ülkelerin bazılarında yayınlanan tıp süreli yayınlarındaki kalite ve seviyeye ulaşamamışsa da, dünyada bu dönemde ve bu alanda çağdaş ülkelerin çıkarmış oldukları tıp süreli yayınlarıyla zamansal olarak da olsa bir pararelliğin ve takibin sağlanması, gelecek dönemler için bir alt yapı oluşturulması ve bir tıp süreli yayın kültürü tesisi açısından önemli olmuştur.

1880 yılında “Vakayi'-i Tıbbiye” adı ile yeni bir dergi daha yayınlanmaya başlanmıştır. Zaman zaman bu iki derginin birbirinin devamı olduğu savunulmuş ise de bunlar; fiziksel özellikleri, içerikleri ve yayınladıkları kurumlar bakımından apayrı iki dergidir.

⁵⁵ Tanyeli, **a.g.m.**, s. 324.

⁵⁶ Gülten Dinç, “Arap Harfleri İle Türkçe Basılmış Tıbbi Süreli Yayınlar Üzerine Bir İnceleme: II”, s.118.

⁵⁷ Tanyeli, **a.g.m.**, s.323.

⁵⁸ Taşkiran, **a.g.m.**, s.106.

⁵⁹ Taşkiran, **a.g.m.**, s.116.

İkinci Vakayi'-i Tıbbiye dergisi, İstanbul'da Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'nin yayın organı olarak 6 Mart 1296 (1880)'da yayınlanmaya başlanmış, 15 günlük olarak yayınlanan derginin yayımı, 1 Eylül 1313 (1898) tarihine kadar 18 sene devam etmiştir.⁶⁰

“Vakayi'-i Tıbbiye”den sonra ikinci olarak yayınlanan tıp dergisi “Cerîde-i Tıbbiye-i Askeriye”, üçüncü olarak “Sıhhatnümâ” ve dördüncü olarak da “Mir'atü'l-Ebdan”dır.⁶¹

⁶⁰ Gülten Dinç, “Arap Harfleri İle Türkçe Basılmış Tıbbi Süreli Yayınlar Üzerine Bir İnceleme: II”, s.120-121.

⁶¹ Gülten Dinç, “Arap Harfleri İle Türkçe Basılmış Tıbbi Süreli Yayınlar Üzerine Bir İnceleme: I”, s.17.

1'inci Bölüm (1872-1957)

Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye

Askerî Tıp Mecmuası

Askerî Sıhhiye Mecmuası

Askerî Sıhhiye Dergisi

CERİDE-İ TIBBİYE-İ ASKERİYE

Vakayi-i Tıbbiye'den sonra 1872 yılı başına kadar geçen uzun sürede tıp alanında sürekli bir neşriyata rastlanılmamıştır. Ülkemizde yayınlanan en uzun ömürlü süreli bilimsel yayın olan “*Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye*”, Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesince birinci sayısı Mart 1288 (1872) olmak üzere yayın hayatına başlamıştır. Birçok kaynaktan derginin yayına başlama yılı olarak 1871 veriliyor olsa da, bu bilgiye nasıl ulaştıklarına ilişkin bir veriye rastlanılmamıştır. Tarafımızdan yapılan çalışmada elde edilen en eski sayı olan Mayıs 1291 tarihli 39’uncu sayıdan itibaren ay ay geriye gidilmek suretiyle ilk sayının yayın tarihi olarak Mart 1288 (1872) tarihine ulaşılmıştır. *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye* ismi, tespit edebildiğimiz son sayısı olan Haziran 1338-1922 tarihli 57’nci sayıya kadar devam etmiştir.

Türkçe olarak yayınlanmış olan *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye*, aylık olarak yayın hayatına başlamış ve uzun süre bu özelliğini korumuştur. Nisan 1337 (1921) tarihli sayıdan itibaren iki ayda bir yayınlandığı görülmektedir. Bu durum tespit edebildiğimiz son *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye* sayısı olan Haziran 1338 (1922) tarihli 57’nci sayıya kadar devam etmiştir.

Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye’nin sayılarının numaralandırılmasında zaman zaman farklı uygulamalara gidildiği görülmektedir. Şubat 1325 (1909) tarihli 332’nci sayıya kadar birbirini takip eden bir sistem izlenmiş ve son olarak 332 sayısına ulaşılmıştır. Bu tarihten itibaren dergi sayılarının kendi içinde 1’den başlayarak 12’ye kadar numaralandırılması uygulamasına geçilmiştir. Ancak bu numaralandırma uygulamasında da istikrar sağlanamamıştır. Mart 1327’de 1 sayısıyla başlayan numara, Mayıs 1329’da 27’ye kadar gelmiştir. Ardından Teşrinisani 1330’da yeniden 1 sayısıyla numaralandırma başlamıştır. Mart 1333’te yeniden 1’den itibaren başlayan numaralandırma, araştırmamız dahilinde *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye*’nin tespit edebildiğimiz son sayısı olan Haziran 1338-1922 tarihli 57’nci sayıya kadar devam etmiştir.

Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye, biri resmi (Cüz’-i Resmî) diğeri ilmi (Cüz’-i İlmi) olarak iki bölüm halinde yayınlanmıştır.

Resmi bölümde, her sınıf sağlık personeli hakkında resmi olarak yapılan uygulamalar, sıhhiye işleri ve idaresiyle ilgili mevzuat, emirler, talimatlar, uyarılar, maaşlar hakkında bilgiler, rütbe ve nişan haberleri, emeklilik haberleri ve vefat haberleri yayınlanmıştır.

İlmi bölümünde; tıp, cerrahiye, baytariye, eczacılık ve fizikî bilimlerle ilgili hususlar; askerî hastanelerden gelen istatistik cetvelleri; sağlık personeli tarafından kaleme alınan çeşitli gözlemler, olaylar ve haberler; umumu ilgilendiren bazı bilimsel hususlar yayınlanmıştır. Ayrıca bazı yabancı kitap ve makaleler de tercüme edilerek yayınlanmıştır. Gerekteğinde resim dahi konulabileceği hususu yayın kuralları arasında özellikle belirtilmiştir.

Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye’nin, biri resmi diğeri ilmi olarak iki bölüm halinde yayınlanması uygulaması en son olarak Ağustos 1300 tarihli 150’nci sayıda görülmektedir. Bu hususta Temmuz 1300 tarihli 149’uncu sayıda, “*Mecmua-i Fünun-ı Askeriye*”nin yayınlanmasıyla *Ceride-i Askeriye*’nin yalnız resmi konulara ayrılmış olmasına ve resmi

hususların da öteden beri adı geçen dergi ile dahi yayınlanmakta olmasına ve Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye'nin hacminin ise bilimsel konuların yayınlanmasına yeterli görülmemesine ve daha bazı başka nedenlerden dolayı bu sayıdan itibaren resmi konulara yer vermeyerek ceridemizin tamamen bilimsel konulara tahsis kılındığı arz ve beyan olunur.” denilmektedir.

Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye'nin yazı işleri, “Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye Yazı Heyeti” (Tahrir Heyeti) tarafından yürütülmüştür. Haziran 1298 tarihli 124'üncü sayıda yazı heyetinin Haydarpaşa Hastahanesinde her hafta pazartesi günleri toplanmakta olduğu belirtilmiştir.

Yine 124'üncü sayıda, yazı işlerine ait hususlar için Sıhhiye Dairesi İkinci Şubesine veyahut yazı heyetine, idari konular için ise -idari işleri Harbiye Nezareti Muhasebat Dairesinin Yedinci Şubesi Ceride Kısmı tarafından yürütüldüğünden- Yedinci Şubeye müracaat edilmesi talep edilmiştir. Halbuki önceki sayılarda Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye'nin Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi Birinci Şubesi tarafından yayınlandığı, idari işlerin Askerî Matbaa marifetiyle ifa edildiği, yazı işleri için de Sıhhiye Dairesi Birinci Şubesine müracaat edilmesi gerektiği belirtilmektedir. 124'üncü sayıdaki bu bilgiden, derginin yazı işleri idaresinin ve idari işler sorumluluklarının değişmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Matbaa-i Askerîyede (Askerî Matbaa) basılmış olan Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye abonelik sistemiyle okuyucularına ulaştırılmıştır.

Ülkemiz kütüphanelerde derginin tam bir koleksiyonunu bulabilmek mümkün değildir. Fakat kütüphanelerimizin hızla otomasyona geçtikleri, kataloglarını elektronik ortama aktardıkları ve kataloglarını internete açtıkları ve hatta ellerinde bulunan eski harfli eserleri taramak suretiyle elektronik ortama aktardıkları görülmekte olduğundan, bir süre sonra en azından kütüphanelerimizin tamamında bulunabilen *Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye* nüshalarını elektronik ortamda dahi olsa bir araya getirebilmek mümkün olabilecektir.

ASKERÎ TIB MECMUASI

Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye, Kânunusani 1339 (Ocak 1923)dan itibaren “*Askerî Tıb Mecmuası*” ismiyle yayın hayatına devam etmiştir. Askerî Tıb Mecmuası'nın ilk sayısında ‘cilt’ ibaresi karşısında “52” yazıyor olması, derginin Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye'nin devamı olarak çıkarıldığını teyit etmektedir.

Askerî Tıb Mecmuası ismi son olarak Kânunusani-Şubat-Mart-Nisan 1931 tarihli 60'ıncı cilt, sayı 1-2-3-4'te kullanılmıştır.

Askerî Tıb Mecmuası, Müdafaa-i Milliye Vekâleti Sıhhiye Dairesi tarafından aylık olarak yayınlanmıştır. Dergi sayılarında, yazı işlerine ait hususlarda, Ankara için Sıhhiye Dairesi Dördüncü Şubesine, İstanbul için ise Gülhane Tababet-i Askerîye Tatbikat Mektebi Müdüriyetine müracaat edilmesi talep edilmiştir.

Dergi, Nisan 1952 tarihli 81'inci cilt, 68'inci sayıya kadar Askerî Tıbbiye Mektebi Matbaasında basılmıştır. Bu tarihten sonra Ankara'da bulunan Desen Matbaası, Medeniyet Matbaası gibi matbaalarda da basılmıştır.

ASKERÎ SİHHİYE MECMUASI

Askerî Tıp Mecmuası ismi yerine Mayıs 1931 tarihli 60'ıncı cilt 5'inci sayıdan itibaren “*Askerî Sıhhiye Mecmuası*” ismi kullanılmaya başlanmıştır.

Askerî Sıhhiye Mecmuası ismi son olarak Ocak 1949 tarihli 78'inci cilt sayı 55'te kullanılmıştır.

Askerî Sıhhiye Mecmuası da Askerî Tıp Mecmuası gibi aylık olarak yayınlanmaya devam etmiştir. Derginin aylık olarak yayınlandığı son sayı ise Ağustos 1931 tarihli, 60'ıncı cilt 8'inci sayıdır.

Askerî Sıhhiye Mecmuası, Kânunusani 1932 tarihli 61'inci cilt 1'inci sayıdan itibaren yılda üç kez yayınlanmaya başlanmıştır.

Bu tarihe kadar aylık olarak yayınlanmış olan dergilerin bazı sayılarının birkaç ayı kapsayacak şekilde birleşik yayınlandığına da sıklıkla tesadüf edilmektedir.

1942 yılına kadar yılda 4 sayı olarak yayınlanan Askerî Sıhhiye Mecmuası, 1942 yılında üç sayı olarak yayınlanmıştır. 1943, 1944, 1945 ve 1946 yıllarında dergi, yılda iki sayı olarak yayınlanmıştır. 1947 yılında, yılda üç sayı, 1948 yılında ise dört sayı olarak yayınlanmıştır.

Askerî Sıhhiye Mecmuası da önceki dergi ve sayılarda olduğu gibi abonelik sistemi ile okuyucularına ulaşmıştır. Abonelik ücretleri, abone olan muvazzaf veya yedek bütün tabip, eczacı, diş tabibi subayların maaşlarından kesilmektedir. Derginin bazı sayılarında abonelik sistemi ile ilgili açıklamalar, ücret bilgileri, abone olabilecek kişiler hakkında bilgiler, abonelerden talep edilenler vb. bilgiler bulunmaktadır.

Askerî Sıhhiye Mecmuası'nın Mayıs 1931 tarihli 5'inci sayısında dergide yayınlanacak yazılarla ilgili aşağıdaki kurallara yer verilmiştir:

“1. *Askerî Sıhhiye Mecmuası kıtaat ve askerî ve mülki hastaneler ve müessesatı sıhhiye etibbasının tettebbuat ve müşahedatı fenniyelerine ait mesaiyi memnuniyetle sahifelerine kabul ve neşr eder.*

2. *Ecnebi kütübü fenniye ve gazetelerinden tercüme olunacak makalat ve mebahisi fenniye dahi mehaz tasrih edilmek şartıyla neşr olunur.*

3. *Neşr olunmayan makaleler iade edilmez.*

4. *Ordu mensubinin gayri için bedeli posta ücretiyle (12) kuruştur.*

5. *Kıtaat ve hastaneler etibbasının mecmuaları işbu kıtaat ve hastanelerin merbut bulunduğu Fırka, Kolordu ser tabipleri tarafından tevzi olunur. Mecmua almayanlar işbu makamata müracaat etmelidirler.*

6. *Neşrolunmak üzere gönderilen makaleler kolon halinde ve kağıdın bir yüzüne yazılmalıdır.*

7. *Mecmuaya gönderilen makaleler tettebbuat, müşahadat, muktebisat, müsamereler... Tertibe göre sıraya konur.”*

Haziran 1931 tarihli 6'ncı sayıda ise Askerî Sıhhiye Mecmuası'na konacak yazıların tertip sırası verilmiştir. Buna göre tertip sırası şöyledir:

“1. Travaylar:

a) *Birden ziyade vakanın, kitabiyata müstenit mukayeseli tetkikleri ve seririyat istatistikleri,*

b) *Bu vazifeleri haiz, kimya, bakteriyoloji, teşrihi marazi ve radyoloji laboratuvar travaylar,*

c) *Harp tecrübelerine, zati müşahedelere ve mutlak surette vesai müstenit fenni, tıbbi makaleler.*

2. Müşahedeler:

a) *Seriri ve laboratuvar tetkikleri tam olarak yapılmış ve kitabiyata müstenit, yeni veya hususiyet gösteren vakalar,*

b) *Kıtalarda sıhhati koruma tedbirlerine ait olarak yapılan tesisat örnekleri ve resimleri. Tedavi istatistiklerine müstenit seriri müşahedeler.*

3. *Kütüphane Etütleri: Birden ziyade kitabın, mukayeseli ve münakaşalı tetkikleri ve neticelerini gösterir makaleler*

4. *Tercüme ve İktibaslar: Metne tam bir sadakatle yapılan ve mehazi sarahatle gösterilen tercümeler ve diğer mecmualardan aynen alınan makaleler*

5. *Hülasalar: Yabancı ve yerli neşriyat hülasaları*

6. *Asker Hekimliğine ve Sıhhiye Tabiyesine Ait Yazılar:*

7. *Zehirli Gazlara Ait Yazılar*

8. *Diş Hekimliğine ve Eczacılığa Ait Yazılar*

9. *Kitabiyat: Yeni çıkan kitaplar, kitapların tetkik ve tenkitlerine ait yazılar*

10. *Tamimler, Terfiler, İmtihanlar: Ölmüş asker hekimler ile ordudan ayrılmış büyük asker hekimlerin tercümei halleri, muhaberat.*

11. *Talebe Şüunu: Askerî tıp talebesine faydalı, tıbbi Askerî ve terbiyevi neşriyat.”*

Askerî Sıhhiye Mecmuası'nın Nisan 1938 tarihli 22'nci sayısında, “Askerî Sıhhiye Mecmuası'na makale gönderen muhterem meslektaşlarımıza” başlıklı yazıda, Askerî Sıhhiye Mecmuasına kıymetli yazılar gönderen kişilerin sayısının çoğalmış olmasının memnuniyet verici olduğu belirtilmiştir. Askerî tababette olduğu kadar tababete de faydalı olma gayesi ile neşredilen mecmuanın netice itibarıyla mecmua olduğu, sahife adedinin sınırlı olduğu, bu nedenle gönderilecek uzun makaleler ile Fransızca ve Almanca gibi bazı dillerden yazıları aynen dilimize çevirmek hakkımız olmadığından tercümelerin, tamamının neşrine imkân bulunamadığı belirtilmiştir. Bunun için mecmuaya yazı yazacaklardan, yazacakları makaleleri 8-10 sahife içerisinde sığdıracak derecede yazmaları ve tercümelerin de daha ziyade özlerini alarak kendi bilgilerini de ilave etmek suretiyle hülasa hâline getirmeleri talep edilmiştir.

Mecmuanın yabancı ülkelere de gönderilmekte olduğu, mecmuanın içindeki kıymetli makalelerin yabancı memleketler etıbbası tarafından da okunmasının, tababetimiz için çok önemli bir mevzu olduğu, bunun için mecmuaya yazı yazacakların, tamamı olmasa da makalenin esas ve hūlasasını Fransızca, Almanca veya İngilizce lisanlarından biri ile özetlemelerinin çok arzu edilen bir husus olduğu ifade edilmiştir.

Mecmuada yayınlanmak üzere hazırlanacak makalelerin doğruca Ankara Genelkurmay Başkanlığı Sıhhiye Müfettişliğine gönderilmesi istenmiştir. Makalelerin daktilo ile yazılacağı ve yazıldığı kâğıtların üst, alt ve yanlarında boş yer bırakılacağı, satırlar arası az açık bulunacağı, ecnebi isim ve ıstılahların mensup oldukları dil, imla ve harfleri ile aynen yazılacağı belirtilmiştir.

Yabancı isim ve kavramların okunması ve anlaşılmasında karşılaşılan sorunları giderebilmek amacıyla Askerî Sıhhiye Mecmuası'nın İkincikanun 1939 tarihli 25'inci sayısında bir uyarı yapılmıştır. Bu uyarıda, makale başlıklarının (yazılış tarzına göre) Fransızcalarının dahi bizzat makaleyi yazan kişi tarafından yazılması, makale aralarında geçen yabancı kelimelerin parantez içinde ve kendi imlalarıyla yazılması talep edilmiştir.

Askerî Sıhhiye Mecmuası'nın Nisan 1939 tarihli 26'ncı sayısında, mecmuaya makale yazan kişilerden, daktilo ile yazılmış olan makalelerin gönderilmeden bir kere daha tashih edilmesi, makaleler içindeki el ile çizilecek şekillerin mecmuada iyi çıkmaları için, kurşun kalem veyahut mavi mürekkeple değil, siyah çini mürekkebi ile ve muntazam olarak çizilmesi talep edilmiştir.

Askerî Sıhhiye Mecmuası'nın Birinciteşrin 1939 tarihli 28'inci sayısında, her sayıda yinelenen ricalara rağmen yine birçok yazarın gönderdikleri makalelerin başlıklarındaki Fransızca karşılıklarını yazmadıkları belirtilmiş ve müfettişliğin emrine aykırı olan bu şeklin diğer sayılarda da devam etmemesi için yazıyı yazan kişinin makale başlığının Fransızcasını dahi bizzat tertip ve ilave etmesi bir kere daha hatırlatılmıştır.

Askerî Sıhhiye Mecmuası'nın İkincikanun 1940 tarihli 29'uncu sayısında, makale aralarında geçen yabancı kelimelerin parantez içinde ve kendi imlalarıyla yazılması önemle rica olunmuş ve bu suretle tashihlerde kolaylık temin edilmiş olacağı ifade edilmiştir.

Askerî Sıhhiye Mecmuası'nın Temmuz 1940 tarihli 31'inci sayısında, yayınlanan tamimde, yurttan çıkan tıbbi mecmualarda bastırılarak bir de Askerî Sıhhiye Mecmuasında yayınlatılmak istenilen makalelerin basılmayacağı belirtilmiş ve bu gibi yazıların gönderilmemesi istenmiştir. Aynı konuda Birinciteşrin 1941 tarihli 36'ncı sayıda, Askerî Sıhhiye Mecmuasında yayınlanması istenilen makalelerin evvelce yurttan yayınlanmış olan sıhhi mecmualarda yayınlanmamış olması gerektiği belirtilmiş ve bu hususun gönderilecek makaleye eklenecek bir tezkire ile makale sahibi tarafından bildirilmesi istenmiştir.

Askerî Sıhhiye Mecmuası'nın İkincikanun 1943 tarihli 40'ıncı sayısında, makalelerin yazıldığı kağıdın sağ taraftan üçte ikisine yazı makinesi ile yazılmasının, kağıdın soldaki üçte biri ile arka tarafının boş bırakılmasının, satır arasında münasip bir açıklık bırakılmasının ve sahifelere numara konmuş olmasının gerektiği, aksi halde ve ince saman kağıdına yazılı

makalelerin yayınlanmayacağı belirtilmiştir. Makalelerin daktilo edildikten sonra sahipleri tarafından imza edilirken okunarak tashihlerin yapılması da hatırlatılmıştır.

Askerî Sıhhiye Mecmuası'nın Ocak 1949 tarihli 55'inci sayısında, Sıhhiye Müfettişi Tümgeneral Zahit Tolun imzalı ve 31.01.1949 tarihli aşağıda verilen resmi yazı yayınlanmıştır:

“T.C.

Genelkurmay Başkanlığı

Sıhhiye Müfettişliği

Sayı: 156

1. *Askerî Sıhhiye Dergisine gönderilen yazıların çoğunun talimata aykırı olarak çok uzun oldukları görülmektedir. Genelkurmay Başkanlığının 05.01.1949 gün ve X. Ş. 39 161 sayılı (Ordu Dergisi ve Sınıf Dergileri adlı talimatında) makalelerin 5 ile 7 sayfadan fazla olmaması ancak fevkalade mühim konuların iki defa basılmak üzere 10 sahife olabileceği ve bu suretle makalelerin daha özlü ve alaka çekici olacağı yazılmaktadır.*

2. *Telif eserlerin birinci derecede olanlarının beher sahifesi 4 lira, ikinci derece olanlarına 3 lira, tercüme eserlerin birinci derecede olanlarına 3 lira, ikinci derece olanlarına 2 lira ücret verileceği.*

3. *Bundan böyle dergiye gönderilen yazıların orijinal ve alaka çekici olmasını ve bilhassa İkinci Cihan Harbinden sonraki yenilikleri ve terakkileri ihtiva etmesini, Talimata aykırı gönderilen makalelerin dergiye konulmayacağına bilgi edinilmesini bütün arkadaşlarımdan rica ederim.”*

Bu yazıdan da anlaşılacağı üzere dergiye olan ilgiyi artırabilmek ve makalelerin kalitesini artırabilmek amacıyla makalelere telif ücreti de ödenmektedir.

ASKERÎ SİHHİYE DERGİSİ

Askerî Sıhhiye Mecmuası, Nisan 1949'daki 56'ncı sayıdan itibaren *Askerî Sıhhiye Dergisi* olarak yayın hayatını sürdürmüştür. İsim değişikliğinin, Genelkurmay Başkanlığı tarafından “5 Ocak 1949 gün ve X.Ş.39 161 sayılı *Ordu Dergisi ve Sınıf Dergileri*” adıyla yayımlanan genel talimatın hemen arkasından yapılmış olması, isim değişikliğinde bu talimatın etkili olduğu izlenimi yaratmaktadır.

Askerî Sıhhiye Dergisi ismi son olarak Kasım 1957 tarihli 86'ncı cilt sayı 82'de kullanılmıştır.

Askerî Sıhhiye Dergisi 1949, 1950 ve 1951 yıllarında, yılda dört sayı olarak yayınlanmıştır. 1952 yılında iki sayı yayınlanmıştır.

Nisan 1952 tarihli 81'inci cilt 68'inci sayıdan itibaren derginin yayınına bir müddet ara verilmiştir. Bu durumun gerekçesi, Ağustos 1954'de çıkan 69'uncu sayıda şöyle açıklanmıştır:

“Askerî Tıbbiye Okulu'nun 1952 yılında İstanbul'dan Ankara'ya nakli sırasında Askerî Sıhhiye Mecmuasının basıldığı matbaa da sökülmiş ve ambalajlanmış idi. Bütün gayretlere rağmen, ambalajlanmış olan bu matbaayı bir buçuk yıldan önce Ankara'ya nakletmek kabil olamadı. Ankara'ya naklinden sonra da personeli istifa ederek ayrıldılar.

Bu yüzden mecmuanın intişarı iki yıla yakın bir zaman sekteye uğradı.

Yapılan teşebbüs neticesinde, mecmuanın hariçte bir matbaada bastırılmasına muvafakat alındı ve bu yolda harekete geçildi ve uzun bir devreden sonra mecmuanın intişarına imkan elde edilmiş oldu.

Mecmuanın intişar etmediği müddet zarfında, mecmua bedeli kesilmiş olduğundan bu para ile mecmuanın neşrine devam edilecek ve bu sebeple 1955 yılında abone bedeli kesilmeyecek ve 1956 yılında ise yarım olarak tahsil edilecektir.

Mecmuanın çıkmadığı müddet için bütün okuyucularımızdan özür diler ve bundan böyle mecmuanın çıkışının bir intizam dahilinde olacağını söylemekle teselli buluruz.”

Ağustos 1954 tarihli 83'üncü cilt 69'uncu sayıyla birlikte yeniden yayınlanmaya başlayan dergi 1954 yılında iki sayı yayınlanmıştır.

1955, 1956 ve 1957 yıllarında yılda dört sayı olarak yayınlanmıştır.

Ordu Dergisi ve Sınıf Dergileri Talimatında belirtilen, *“Makalelerin 5 ile 7 sahifeden fazla olmaması ancak fevkalade mühim konuların iki defada basılmak üzere 10 sahife olabileceği ve bu suretle makalelerin daha özlü ve âlaka çekici olacağı”* hükmüne uygun olarak dergi, sonraki sayılarında buna yönelik düzenlemeler de yapmıştır.

Ayrıca Sıhhiye Müfettişi Tümgeneral Zahit Tolun'un 31 Ocak 1949'daki talimatıyla, dergide yayınlanacak olan makalelerin *“II. Cihan Harbi'nden sonraki yenilikleri ve terakkileri ihtiva edecek şekilde olması”*na özen gösterilmiştir.

Ordudaki tabip, dış tabibi, eczacı subayların derginin doğal üyesi olarak görülmüş ve derginin abonesi sayılmışlardır. Abonelik ücretleri önceleri İstanbul'da Askerî Tıbbiye Okulu Müdürlüğü'ne gönderilirken, daha sonra abonelerin maaşlarından her yılın Mart ayında kesilmeye başlanmıştır.

Askerî Sıhhiye Dergisi, Kasım 1956 tarihli 85'inci cilt, 78'inci sayıdan itibaren Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Sağlık Dairesi Neşriyat ve Teksir Bürosu Matbaasında basılmıştır. Askerî Sıhhiye Dergisi'nin Kasım 1956 tarihli 78'inci sayısında, 85 yıllık Askerî Sıhhiye Dergisi'nin, bu defa yeniden faaliyete geçirilen Yayın-Teksir Bürosu matbaasında basıldığı, tecrübe mahiyetinde olan bu nüshanın ilerdeki basımları için cesaret verici olduğu ifade edilmiştir. İyi kaliteli kağıt teminindeki güçlüklerin bu tarihi mecmuanın istenilen şekilde ve istenilen zamanda yayınlanamaması sonucunu doğurduğu açıklanmıştır.

Askerî Sıhhiye Dergisi'nin yayınlandığı son sayı olan Kasım 1957 tarihli 86'ncı cilt 82'nci sayıya kadar da Yayın-Teksir Bürosu Matbaasında derginin basımı yapılmıştır.

Derginin 1955'te yayımlanan 73'üncü sayısı, 28 Ağustos-1 Eylül tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilen “*XVIII.Session of International Office of Documantation of Military Medicine and Pharmacy*” toplantısına sunulan bildirilerle oluşturulan bir özel sayı niteliğindedir.

Askerî Sıhhiye Dergisi'nin Kasım 1955 tarihli 74'üncü sayısında, bu sayıdan itibaren Askerî Sıhhiye Dergisine dışarıdan ilan alınmaya başlandığı belirtilmiştir.